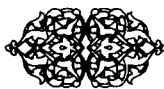

**Жуброн
Халил**

**ДОНИШМАНД
ҲИКМАТЛАРИ**

Тошкент
«Ўзбекистон файласуфлари
миллий жамияти
нашриёти»
2006

Буюк араб шоири Жуброн Халил Жуброннинг мазкур китобидан «Донишманд ҳикматлари» бадеаси ҳамда «Гўзаллик», «Руҳлар суҳбати» «Тун қасидаси», «Бўронда қолган қуш» каби қатор мансуралари ўрин олган.

Жаҳон адабиётининг дурдоналаридан бўлган мазкур асарларни Сиз азиз китобхон ҳам севиб ўқийсиз деган умиддамиз.

Таржимон

Маҳкам Андижоний,
Халқаро Аҳмад Яссавий
мукофоти совриндори

Масъул муҳаррирлар:

Ҳамидулла Болтабоев,
филология фанлари доктори
Абдувосит Йўлдошев,
фалсафа фанлари доктори

Тақризчилар:

Дамин Тўраев,
филология фанлари доктори,
Рафиқжон Сотиболдиев,
Абдуқаюм Пардаев,
фалсафа фанлари номзоди.

© «Ўзбекистон файласуфлари
миллий жамияти нашриёти»,
2006 й.

*Бу китобни араб тили ва адабиётидан
билим берган устозим, раҳматли
Абдусодиқ Ирисовнинг порлоқ хоти-
расига бағишлайман.*

Таржимон.

СИРЛИ ОЛАМЛАР КУЙЧИСИ

Жўржи Зайдон. Маъруф ал-Арнаут. Адиб Исҳоқ. Мустафо Комил. Амин ар-Райҳоний. Жуброн Халил. Мекоил Нуайма. Марям Зиёда. XX аср араб халқлари ҳаётининг қоронғу осмонида чарақлаб, нур сочган бу юлдузлар фақат Миср, Лубнон, Ҳижоз, Яман, Шом халқларининг миллий онгини уйғотиб қолмай, сиз билан бизнинг ҳам кўнгилларимизга олам-олам маънолар хазинасини олиб киради. Замондошларидан бири Мекоил Нуайма дўсти ва сафдоши Жуброн Халил ҳақида бундай дейди: “Тонгла бир кун биз ғам-андуҳларимиз ва дарду-ҳасратларимиз билан, камбағаллар ва бойларимиз билан, очлар ва еб тўймасларимиз билан, аслзодалар ҳам, қора халқ ҳам ўтмишга айланамиз, сиёсатимиздан ҳам, иқтисодимиздан ҳам, ўзимиздан ҳам номнишон қолмаган ана шу келажакда фақат абадий маънавий бойликларимиз – гўзаллик, ҳақиқат, инсонларга меҳр-муҳаббатимиз, ёвузликка нафратимиз қолади”, дейди. Сўнг Жубронни тилга олади: “Бизнинг орзу-армонларимизни келгуси авлодларга кимлар етказади? Нил булбулларими? Лубнон кумриларими? Сурия саъваларими? Йўқ, бундай номлар билан мақталаётган адиблар, шоирларнинг кўпчилиги адабиётимиз дарёси устидаги кўпиклар ёки маъноси саёз ноғора бонгларидир. Жуда кам шоирлар халқимизнинг дарду ҳасратларини келажак авлодларга етказади, мана шу жуда оз шоирлар сафида, уларнинг йўл бошловчиларидан бири – қоронғу кечалар куйчиси, ёлғизлик куйчиси, дарду аламлар, бедор руҳлар, денгиз пўртаналари, бўронлар куйчиси Жуброн Халил Жуброндир”.

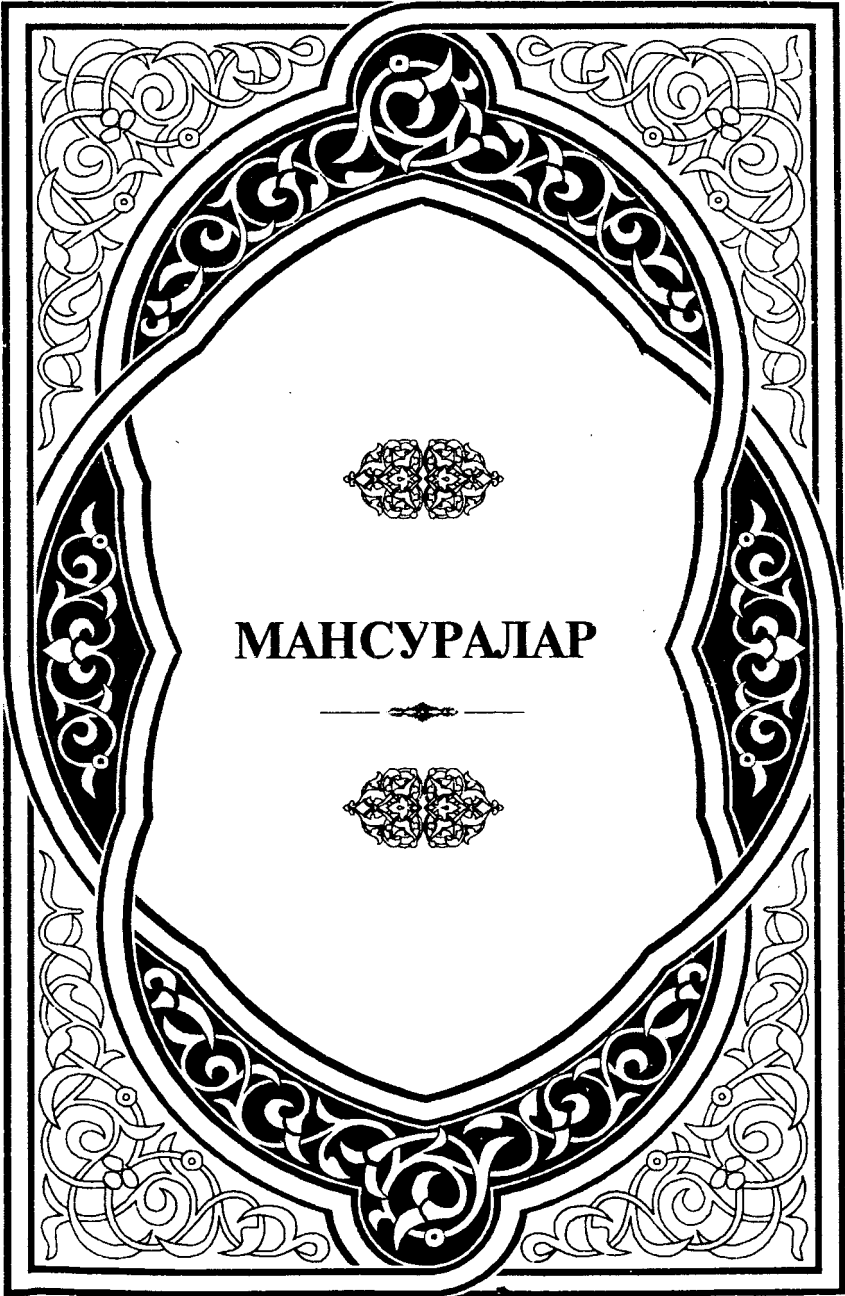
Шоирнинг «Тун қасидаси» мансурасида бундай сўзлар бор: “О, Тун қоронғулиги, нақадар бағри кенгсан. Сен ожизлар, мискинларнинг орзуларига ҳам, зўравонларнинг ҳой-ҳавасларига

ҳам бағрингдан жой берасан. Барчага меҳрибон, ғамхўрсан, сен қоронғу чойшабинг остида бахтсизларни ухлатиб, уларни шафқатсиз оламдан меҳрли оламга кўчириб, ширин тушлар кўргизасан. Сенинг этакларингга ошиқлар тонг шабнамидай покиза кўз ёшларини тўкадилар. Ташландиқ, ғариб, мискинлар шаббода билан муаттар водийлардан сен келтирган гул, райҳонлар хушбўйлигидан завқ оладилар. Сен – севишганларнинг сирдоши, узлатга чекинганларнинг маҳбубаси, ёлғизларнинг ҳамроҳисан... ”Жуброн Халил асарларини араб ва инглиз тилларида ёзган. Франсузчада ҳам кўп нашр этилган. Кўпчилик араб зиёлиларининг фикрича, Жуброн Халил – ватанининг тили ва дили, унинг гулу райҳонларга, тошлоқ ва чақир, тиканакларга тўла йўли, ватаннинг мангу уйғоқ виждонидир. Ватан – Жуброн дунёга келгунича дарду ғамларини, қувонч ва ҳаяжонларини ҳеч кимга айтолмайдиган “соқов” эди. Жуброн туғилганда Ватан тилга кирди... “Унинг асарларида Лубнон тоғларининг қадр-қимматини ва улуғворлигини, дарёларининг уйғоқлигини, боғларидаги гулу райҳонларининг атрини ҳис этдик...” (Мекоил Нуайма сўзлари).

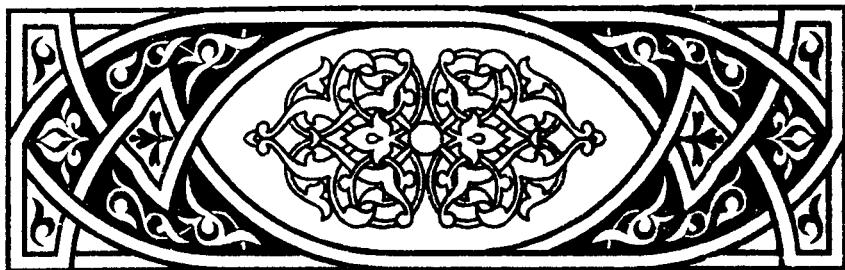
Жуброн Халил 1883-йилда Лубнон /Ливан/ да туғилган. 12 ёшида ота-онаси ўз ватанидаги ҳукмдорларнинг жабр-зулмидан, ноҳақликдан бешиб, Америкага ҳижрат қилди. Бу ерда ёш араб зиёлисининг ёрқин истеъдодини сезган маърифатли аёл Элизабет Хаскелл уни фарзандидай ардоқлаб, Парижга, Инжа санъат мактабига ўқишга юборди. У ерда Жуброн нозиктаъб мусаввир бўлиб етишди. Шеър ва насрда ҳам тез юксалди. У АҚШ да яшовчи муҳожир араб адибларининг ижодий уюшмасига етакчилик қилди. У «Пайғамбар» асарида ҳазрати Исони тасвирлайди.

Камина кейинги йилларда Жуброн Халилнинг “Доншманд ҳикматлари” бадеасини, “Оҳанг”, “Келажак”, “Мавжлар кўшиғи”, “Ёмғир кўшиғи”, “Тун қасидаси”, “Севги ҳаёти”, “Жилғага етмаган қуш”, “Ёшлик”, “Мажнун” ва бошқа мансураларини ўзбекчага ағдариб, Ўзбекистон радиосининг «Адабиёт ва радиотетр» бош муҳарририятининг туркум эттиришларида уни нафис санъат мухлисларига танитишга интилдим. Кўпмиллионли радио тингловчилардан келган хатларни эътиборга олиб, ушбу асарни китоб ҳолида чоп этмоқдамиз. Арабчадан И. Ю. Крачковский ва бошқалар қилган таржималардан фойдаландим. Баъзи сўзларни тушунишга раҳматли устозим Абдусодиқ Ирисов кўмаклашган (Ул зотнинг руҳи шод, оҳирати обод бўлсин, илоҳим.)

Маҳкам АНДИЖОНИЙ

MAHCYPAJIAP

«МАЖНУН ВА УНИНГ РИВОЯТЛАРИ» ТУРКУМИДАН

Руҳнинг туғилиши

Тангри Таоло ўз моҳиятининг бир заррасидан Инсон Руҳини пайдо қилди ва унга ҳусну жамол ато этди.

У Руҳга ранго-ранг тонг шаббодаларини, дала гул-чечакларининг муаттар бўйларини, ой нурининг нозик-нафислигини ато этди.

Руҳга шодлик майи тўлғизилган қадахни берди ва айтди: «Агар ўтмишимни унутмай келажакдан гофил қолмай», десанг бун ичмагил. Сўнг Тангри таоло Руҳга қайғу бодасини берди ва айтди: “ҳаётда шодлик, фароғатда бўлай десанг, бун ичгил!”. Инсон қадахдан бир ҳўплам май ичди.

У, Руҳга ишқ ато қилди, «Ўзингдан кўнглинг тўлган лаҳзада ишқдан жудо бўласан, — деди. У, Руҳга роҳат-фароғат берди ва “Бир умр роҳатланай десанг бундан айриласан”, деди.

У, Руҳга Арши-аълодан илм нурларини берди, “Булар билан ҳақ йўлни топасан”, деди.

У, Инсон кўнглининг қоронғу қатларига басират нурларини жойлади, “Булар билан кўринмас оламларни кўрасан”, деди.

У, Инсон Руҳига нозик ҳиссиётларни ато қилди, “Булар ёрдамида ҳаёлот ва руҳий оламларга сайр қиласан”, деди.

У, Инсон руҳига ишқ эҳтирослари либосини бердики, бу либосни фаришталар камалак рангларида тўқиган эдилар.

Тангри таоло Инсон руҳига нурнинг сояси бўлмиш исён зулматини берди.

Сўнг У, қаҳр-газаб ўчоғидан бир чўғ, жаҳолат саҳросидан бир қуюн, иззатталаблик, манманлик денгизидан бир ҳовуч қум, абадият оёқлари остидан бир гард олиб, Инсонни яратди.

У, Инсонга кўр-кўрона куч-қудрат бердики, одам ақлини йўқотганида бу куч-қудрат портлаб кетади, ишқ дарёсига тушса, кўр-кўрона қудрат олови ўчади.

Ниҳоят, Тангри таоло Инсонга жон ато қилдики, бу ажалнинг сояси эди.

Шундан сўнг Тангри таоло шодланиб табассум қилди ва Инсонга бениҳоя меҳр қўйди ва унга Рухни ҳадия қилди.

Гўзаллик

Эй, сиз, шоҳлари тарвақайлаб кетган, бир-бирига зид таълимотларнинг дараларида йўлини йўқотганлар, олий гўзалликлардан кўра кишанларини афзал кўрганлар, таффакурнинг хушманзара ўтлоқларидан тақлид устунларини афзал билганлар, (Тангри жамолининг тажаллийси бўлмиш) Гўзалликни севинг. Худонинг табиий мавжудотлари нақадар мукамал, тафаккур бўстонлари нақадар гўзал. Дин, эътиқодни масхараловчилардан, очкўзлик билан мол-дунёга уйланувчилардан, мангу роҳат-фароғатни билмай, ҳозирю ҳузурини ўйловчилардан узоқлашинг, илоҳий гўзалликка иймон келтиринг. Гўзалликни кўриб хайратланиш ҳаётингизга маъно беради, бахтингиз булоқларини очади... гўзаллик сизни қашшоқликдан, гадоликдан шоҳлик тахтига етказди.

Эй, сиз, зиддиятлар, олишувлар қоронғулигида адашиб турли таҳминлар ботқоғига чўкаётганлар! Ахир ҳақиқат гўзалликда-ку, гўзаллик шубҳа, гумонлар туманини тарқатади, у ҳақиқат нури билан сизни ёлғонлар зулматидан халос қилади. Баҳорда уйғонувчи боғларга, тонгги майсалардаги шабнамларга қаранг, бу гўзалликлар кўзи очиқлар насибасидир.

Қалбингиз кашф этган гўзалликлардан севининг, шунда сиз тубан ва ўткинчи нарсаларни деб ғам чекмайсиз.

Қандай Мажнун бўлганим

Бу воқеа шундай юз берган эди: Мен яшаётган мамлакатда барча фуқаролар ўзининг асл қиёфасини билдирмаслик учун юзларига етти қават ниқоб тутиб юрар эдилар. Узоқ йиллар ухлаб қолган эдим. Бир куни уйғониб қарасам, менинг етти хил қиёфада кўринадиган ниқобларимни ўғрилар олиб қочишибди. Сакраб туриб, “Лаънати ўғрилар!” деб қичқирганимча одамлар гавжум кўча ва майдонларда югурар эдим.

Ниқобсиз эканлигимни кўриб, эркагу аёллар мени масхара қила бошладилар. Баъзилар қўрққанидан уйларига кириб, беркиниб олдилар. Бир уйнинг томида варрак учириб турган шўх бола мени кўриб:

– Қаранглар, ниқобсиз одам, қандай чиройли! – деб қичқирди.

Мен томга қараган эдим, қуёш нурлари яланғоч юзимга тушди. Бутун вужудим бу нурлардан роҳатланди, қуёш биринчи марта менинг юзимдан ўпиб олди. Кўнглимда қуёшга нисбатан муҳаббат алангаланди. Энди ниқобларимни изламай қўя қолдим – улар энди мен учун кераксиз туюлди. Шунда роҳат-фароғат оғушида, ниқобларни олиб қочган ўғриларни «Илоҳо, сизларга жаннат боғлари насиб этсин!» дея дуо қила бошладим.

Шундай қилиб, мен ниқобларим йўқлигидан Мажнун бўлиб қолдим.

Мана шу мажнунликда эркинлигимни кашф этдим. Ниқоблар билан турли қиёфаларда юрганимда кимларнингдир хизматида қул бўлиб ишлар эдим. Энди эса, Мажнун деб, мени ҳеч ким ишлатмай қўйди. Ўз ақлим билан яшай бошладим.

“ТАБАССУМ ВА КЎЗ ЁШЛАР” ТУРКУМИДАН

Оҳанг

Қалбимнинг туб-тубидан қайнаб чиқаётган оҳангни ифода-лашга сўз бойлигим етишмайди. Оҳанг қалбим даласига сепилган уруғ, у униб яшнаб ҳосил бера олармикан? Бу уруғ сиёҳ бўлиб, қоғозга тўкилгиси келмайди. Оҳанг қалбимни ҳарир пардага чуллаган ва у ҳеч қачон тилимдан сувдай тўкилишини ҳоҳламайди.

Мен бу оҳангни қандай оламга ишонаман? Ахир уни ҳаводаги гард-ғуборлардан ҳам асрагим келади. Оҳанг ҳам қалбим уйида яшашга ўрганиб қолган ва у уруғ дунёга чиқай деса, қўпол, кар тингловчиларга дуч келишидан қўрқади.

Кўзимда оҳанг суратининг сояси, бармоқларим учида оҳанг титрогининг садоси кўринади.

Тиниқ кўл юзасида юлдузли само акс этгандай, қўлларим титроғидан самовий оҳанг таралади. Кўз ёшларимда эса саратон субҳидамида тебранаётган гул уза қалтираб турган шабнамлар ялтирайди.

Бу оҳангни сукунат гиламдай ёяди, шовқин яна йиғиштириб олади. Бу оҳангни тушлар такрорлайди, уйғоқлик уни яширади.

У севги оҳанги, эй одамлар. Уни янгратишга ҳазрати Исҳоқ¹ (а.с) қани? Уни жаранглатишга ҳазрати Довуд² (а.с) қани?

Бу оҳанг суман гулбаргидан муаттароқ, бундайин нозик атрни кимларнинг қўпол димоғлари ҳидлайди? Бу оҳанг қиз бола дилида асраган сир-асрор, бу сирларни қайси нозик тор қилғуси ошкор?

Денгиз суронларини булбул “чаҳ-чаҳ” ига уйғун қила олгай ким?

Бўронлар гувлашини чақалоқ нафасига эш қила олгай ким? Бу оҳангларни Яратганнинг ўзидан ўзга ким уйғунлаштира олади?

Гўзаллик ва ҳақиқат

Турли фикр-мулоҳазаларнинг қоронғу кечасида адашиб юрган ва шубҳа-гумонларнинг гирдобида чўкаётган эй, одамлар! Барчангиз ҳақиқат излайсиз, аммо ҳақиқат нималигини билмайсиз. Ҳақиқат — турли ёлғонлар зулматини нур бўлиб, тилка-пора

¹ Исҳоқ (а.с.) — пайғамбар;

² Довуд (а.с.) — пайғамбар.

қилувчи, шубҳа, гумонлар ва ғаразғўйлик туманларини тарқатувчи инсон гўзаллигидир. Баҳор қандай уйғанаётганига, тонглар қандай ўтаётганига эътибор беринг, гўзаллик – эътибор берувчилар насибасидур!

Кушлар сайроғига, гуллар ва дарахтлар баргларининг шивирлашига, анҳорларнинг шарқираб, жилғаларнинг жилдираб оқишига кулоқ солинг, гўзаллик-қулоқ солувчилар насибасидур! Чақалоқларнинг беғубор мулойимлигига, ўсмирларнинг кўнгил нозиклигига, йигитларнинг куч-қувватига, чолларнинг донолигига ҳайратланинг, гўзаллик – ҳайратланувчилар насибасидур!

Наргис кўзларни, гулюзларни, ғунча лабларни, сарвқадларни, тундай қора сочларни, оққуш бўйинларни беғараз, чин дилдан куйланг, гўзаллик – куйловчилар насибасидур! Ҳусн, малоҳат – илоҳийдур, уни муқаддас билиб, таъзим қилинг, гўзаллик – таъзим қилувчилар насибасидур! Агар Худо сизга шу гўзалликлар жамолини кўрсатган бўлса, севининг ва сиз оҳиратда қайғу чекувчи ва қўрқитилувчилардан эмассиз!

Мавж кўшиги

Денгиз мавжи бундай куйлайди: “Мен – мавж соҳилга ошиқман, доимо унга талпинаман. Мен зангор шафақлар бағридан соҳилга яқинлашаман, унинг тилларанг қумларига қумуш кўпикларимни кўшиб, қирғоқнинг қизиган, ташна лабини ҳўллайман.

Тонг сахарда дўстимнинг қулоғига севги сўзларини шивирлаб айтаман, соҳил мени ўз бағрига босади. Намозшомда мен унга дуо билан таъзим қиламан, у менинг пешонамдан ўпади.

Мен–мавж бетоқатман, ўжарман, нотинчман, соҳил эса сабр-тоқатли, тошдай матонатли.

Сув тўлқинлари келганида мавж соҳилни кучоқлайди, сув қайтаётганида мавж унинг пойига йиқилади.

Ойдин кечалари сув қизлари-парилар денгиз тубидан қоятошлар устига чиқиб, юлдузларни томоша қилиб, завқланганида мен – мавж сув ўртасида рақсга тушаман. Кечалари ошиқлар сув бўйига келиб, бевафо ёридан шикоят қилганида уларнинг қалбига таскин бераман. Бу ошиқларга мадад беринглар деб, қоятошларга ёлбораман, уларни кулдирай, деб шўҳлик қилиб, ўйнашаман, лекин у бағритошлар сира табассум қилмайдилар. Кечалари неча бор ўзини сувга отган ошиқларни соҳилга судраб олиб чиқаман, улар омон қоладилар. Кечалари ва кундузлари неча бор денгиз

қаъридан дур, марваридларни олиб чиқиб, соҳибжамолларга ҳадия этганман. Ярим кечалари уйқу фариштаси барча жонзодларни мудроққа солганида, менгина бедор кезаман, гоҳ куйлайман, гоҳ рақсга тушаман. Уйқусизлик мени толдиради, лекин ошиқлар кўзига уйқу бегона.

Мавж ҳаёти шундай кечади. Токи бу оламда мен бор эканман, шундай яшайман.

Ёмғир кўшиғи

Биз—самонинг кумуш иплари, қатимларимиз Ерга тушиб, табиат кучоғида дала, қирларни яшнатамиз.

Биз—фаришта Астарта—Иштар марваридларимиз, тонг қизи бизни йиғиб, далаларга сепеди.

Биз йиғласак, қир, адирлар кулиб, яшнайти, биз самодан пастга тушсак, гул, чечаклар кўкка бўй чўзади.

Булут ва дала — ошиқ-маъшук, биз уларнинг элчисимиз. Биз ташналаб дала, қирларнинг куйган бағрини салқинлатамиз.

Момогулдирак ва чақмоқ менинг келишимдан дарак беради, найкамалак менинг кетишимни билдиради. Ёмғир ҳаёти самонинг ғазабли гулдирашидан бошланади ва далалар яшнашида умри тугайди.

Мен денгиз бағридан ҳавонинг ҳарир қанотларида самога парвоз қиламан, чиройли боғу бўстонларни кўрсам, осмондан тушиб, уларнинг новдаларини кучоқлайман.

Сокинлик ичра дераза ойналарини чертиб, куйлайман, нафис кўнгиллар мени тинглайди. Осмонда ҳаво қизиса, мен ерга тўкиламан, қизиган ерни салқинлатаман. Бу ишим эркакдан қувват олиб, эркакни йиқитган аёлнинг феълига ўхшайди.

Мен денгиз нафаси, осмон кўз ёши, дала, қирлар табассуми. Севги-ҳис туйғулар денгизи, тафаккур осмонининг кўз ёши ва кўнгил даласининг табассуми менга ўхшайди.

Гўзаллик кўшиғи

Гўзаллик — ошиқлар етакчиси, кўнгил нури, руҳ озуқаси.

Ҳусн — навқирон тонгга қалбини очган атиргулди. Уни қизлар узиб олиб, ўпади ва кўксига тақади.

Ҳусн — бахт уйи, шодлик булоғи, оромнинг бошланиши.

Чирой — қиз лабидаги майин табассум, уни кўрган йигитлар

ҳаёт машаққатларини эсдан чиқаради. Гўзалликни кўрган йигитларнинг ҳаёти ширин тушларга айланади.

Гўзаллик — шоирларга илҳом беради, рассомларга устоз, муסיқачиларга соз навосидир.

Гўзаллик — ёш боланинг беғубор кўзлари, меҳрибон она шундай чиройли болани ато этгани учун тиз чўкиб, Худога ҳамду сано, шукрона айтади.

Гўзаллик Одам атонинг бағридаги Момо Ҳаводир. Ҳусну жамол донишманд Сулаймонни шоирга айлантирган.

Юнон диёрида Еленанинг гўзаллиги Троя шаҳрининг вайрон қилинишига сабабчи бўлди. Гўзаллиги сабабли Клеопатранинг бошига Юлий Цезар тож қўйди, буни Нил водийси байрам қилди.

Гўзаллик — тақдир каби қудратли, Тангри унинг қўли билан бугун сарой, қасрлар қуради ва бошқа кун бузиб, вайрон қилади.

Гўзаллик воситасида Тангри бировга жон бағишлайди, бировнинг жонини олади.

Гўзаллик — бинафша гули каби нафис ва бўрондан кучли.

Гўзаллик — Тангридир, эй инсонлар, гўзаллик — ҳақдир! Гўзаллик ҳақида билимларнинг энг яхшиси шудир!

Шодлик кўшиғи

Инсон мени — шодликни севади, излайди, мен ундан узоқлашсам, соғинади. Ҳайхотки, инсондан мени узоқлаштирувчи ағёр — мол, дунё севгисидир. Одамни энди гўзаллик эмас, модда, мол-дунё хурсанд қилади. Мол-дунё, мансаб — менинг ёвуз кундошларимдир.

Мол-дунё инсонни шодликдан узоқлаштириб, ғам-ташвишлар оламига ташлайди.

Шодлик инсонни далада, боғда, жилғалар бўйида кутади, мол дунё эса уни шаҳарга, оломонга, фалокат ва бахтсизлик сари бошлайди.

Шодлик инсонни билимлар уйида, ибодатгоҳ, масжидларда кутади, мол-дунё эса уни худбинлик, бузуқлик, ёмонликлар сари бошлайди.

Шодлик инсонни кенг дала, водийларда кутади, мол-дунё эса уни очкўзликнинг қоронғу ғорларига бошлайди.

Шодлик куёш чиқиб, шарқни атлас рангларга бўяган тонгларда кутади, лекин инсон ғафлат уйқусида буни сезмайди. Шодлик номозшом пайтлари инсонни сокин ҳовлида, гуллар

орасида кутади, лекин мол; дунё уни эртанги кун ташвишлари билан қийнайди.

Инсон шодланишни севади, уни ўз ишларидан излайди, лекин уни илоҳий ҳилқатларда топади. Инсон бош чаноқлардан қурилган шон-шуҳрат қасрларида шодликни излайди, лекин шодлик уни жилғалар бўйидаги оддий чайла ва кулбаларда кутади. Инсон золимлар ва қотиллар чеҳрасидан шодлик излайди, лекин шодлик оддий меҳнат аҳлининг очиқ чеҳраларида, покизалик гулзорларидадир.

Инсон шодликни топиш учун айёрлик ва мол, дунёни восита қилади, аммо шодлик бундай воситачиларни яхши кўрмайди. У фақат ҳалол меҳнат, яхши хулқни хурмат қилади.

Шодлик айтади: «Мол, дунё дўсти – инсонни дод, фарёд ва бақир-чақирларга ўргатади. Мен бўлсам инсонни сабр-қаноатга, кўнгилдан йиғлашга ва кулишга ўргатаман. Чунки мен унга дўстман».

Гуллар қўшиғи

Табиат биз – гуллар тилида сўзлайди. Биз табиатнинг сўзларимиз. У баҳор, ёзда сўзлаб, қишда жим бўлиб, уйқуга чўмади, гул – сўзларини бағрига яширади.

Биз самодан Ер майсазорларига тўкилган юлдузларга ўхшаймиз.

Табиат бағрида биз гуллар қишда она қорнидаги ҳомила бўламиз, Баҳорда туғиламиз, Ёзда ўсамиз, Кузда ухлаймиз.

Биз гуллар билан севишганлар севганларини билдирадилар, биз тўйларда давранинг тўрида азиз меҳмонмиз, инсон ўлганида эса унга берилган охирги совғадирмиз.

Биз гуллар – водийларда чайқалиб, теварак-атрофни безаймиз, ҳавога атр бўйларини сочамиз. Ойдин кечаларда юлдузлар бизни томоша қилади, кундузи қуёш бизни эркалайди.

Биз – гуллар тонг шудрингларидан май ичамиз, тўрғайлар қўшиғини тинглаймиз, рақсга тушсак – майса, ўт, ўланлар чапак чаладилар. Биз нурни, ёруғликни севганимиз учун юқорига қараймиз, сояни севмаймиз. Баъзи инсонлар эса, ёруғликдан кўра сояни афзал кўрадилар...

Инсон кўшиғи

*Ҳақ таоло ўлик танангизга жон беради
(йўқдан бор қилди), кейин ўлим беради, сўнгра
яна тирилтиради ва ўз ҳузурига қайтаради,
шундай Зотни инкор қиласизми?*

(Бақара сураси, 28-оят.)

Азал деҳқони мени яратар экан, абадий ўлмас руҳимни вужуд қафасига жойлади.

Чексиз-чегарасиз замонлар қаърида парвоз қилаётган руҳим моддага асир бўлиб қолди.

Узоқ ўтмиш замонларда Конфуций таълимотини, Бароҳим ва Буддҳа ҳикматларини, билим дарахти соясида ўтириб, тингладим. Тури Синода Мусо бўлиб, Тангри жамолини талаб қилдим. Урдун (Иордан) дарёси бўйларида Иброҳим бўлиб, қўй боқдим. Насоро қишлоғида Исо Масиҳ бўлиб, мўъжизалар кўрсатдим. Мадинад Муҳаммад расулulloҳнинг сўзларини тингладим.

Бобил қудратини, Миср шуҳратини, Юнон жалолатини, улугворлигини кўрдим. Фиръавн сеҳргарлари, Оссурия қоҳинлари билан, Фаластин анбиёлари билан суҳбатлашдим. Ҳиндистон ҳикматларини, Арабистон шеърияти наволарини севиб ўқидим. Фарб созандаларининг жўшқин ҳис-туйғулар ифодаси бўлган мусиқасини тингладим.

Энди замонлар ўзгарди, жаҳолат замони ўзини маърифатли кўрсатмоқда, иймон, эътиқоди йўқлар энди мустаҳкам эътиқодли бўлиб кўринмоқда. Энди одамлар ҳақиқатдан юз ўгириб, шубҳа, гумонлар билан яшамоқдалар. Одамлар ҳақиқат излайдилар, лекин топмайдилар. Баъзиларнинг кўзлари кўрга, қулоқлари карга ўхшайди.

Инсоният очофат, олчоқ босқинчи ҳукмдорларнинг жабр-зулмларидан эзилган, адолатсиз ҳукмдорлар, жаҳл-ғазаби билан ўз фуқароларини хўрлайдилар, золим ҳукмдорлар ўз қаҳру ғазабига қулдирлар.

Инсоният болалик чоғларида ҳам, йигитлик чоғларида ҳам, етук ёшда ҳам шу қилмишларни кўрди, тинглади.

Мен — инсон абадий эмасман, мен халқман ва бир куни Ҳаллоқ даргоҳига қайтаман.

Тун қасидаси

Ошиқлар, шоирлар, хофизларни аллаловчи тун!

Руҳлар, шарпалар, ажиналарни яйратувчи тун!

Севги изтироблари, хотиротлар Кечаси! Нақадар улуғворсан! Сен намозшом пайтидаги булут парчалари билан тонг ёруғлиги оралиғида турган паҳлавонсан. Қадду-қоматинг осмонларга тенг, бошингда ой — моҳитоб тожи, белингда золимларни қўрқитувчи қилич, эгнингда сукунат чопони, минглаб юлдузлар — кўзларинг билан ҳаётнинг қоронғу бурчақларини ҳам кўрасан, ўлим ва йўқликка кетаётган оху нолаларни минглаб қулоқларинг ила тинглайсан.

Қоронғу тунда бизга осмонлар нур сочади, тонг ёришганида онгимиз қоронғуликда қолади.

Тун бизга чексизликнинг улуғворлигини ёритиб кўрсатади, кундуз ёруғлиги эса кўзимизни кўр қилиб, ҳақиқатни яширади.

Тун—самоларда учаётган бедор руҳларнинг сирларига бизни ошино қилади, кундуз эса одамларни ноҳўя истак, ҳавасларнинг оёқлари остига ташлаб, хор қилади.

Адолатли тун Фариштаси қанотларини ёзганида ожизларнинг орзу-умидлари билан бойлар — кучлиларнинг нафс ҳоҳишларини бир жойда — уйқуда тенг қилади. О тун, кўринмас ва меҳрибон кафтларинг билан бахтсизларнинг кўзини силаб, ухлатиб, уларнинг руҳини шафқатсиз оламдан меҳрли оламга кўчирасан.

Эй, Тун фариштаси, ҳаворанг либосларинг этаклари остида, шудринг ҳўл қилган оёқларинг остида ёлғизлик азобини чекаётган бечоралар кўз ёшларини тўкади, севгиси рад этилган бахтсиз ошиқлар водийларнинг муаттар ҳидалари анқиб турган кафтингга соғинч ва аламли оху-зорларини тўкадилар. Эй, Тун фариштаси, сен севгувчиларнинг дўсти, сирдоши, одамлардан чўлга қочган дарвешларнинг суҳбатдоши, умрида қувончли лаҳзаларни кўрмаган, ёлғизларнинг юпатувчи мушфиқ онаси!

Еру осмон ўрталиғида соқчи бўлиб турган паҳлавон—Тун фариштаси (бошқа фаришталарни) ҳам уйғотиб, куёшни, кундузни писанд қилмай, кундузи бойлик, мол-дунё деб аталган бутларга, санамларга сажда қилувчи қулларни масҳара қилади, ипак, шойи, кимҳобларга бурканиб ухлаётган ҳукмронлар, мансабдорларнинг тушига кириб, ғазаб билан уларни қўрқитади. Тун фариштаси (“Бизни ҳеч ким билмайди, кўрмайди” деб ўйлаётган) тиланчи, қароқчи, поражўрларнинг башарасига туфлайди, бегуноҳ болаларнинг оромини кўриқлайди, номуси оёқости қилинган қизлар, аёлларнинг ҳолига йиғлайди, ошиқларнинг кўз ёшларини

аргади, қалбан олижаноб, мард инсонларни баланд кўтаради, нопок, тубан одамларни оёғи остида эзғилайди.

Кимсасиз тунги дала ва қирларда қудратли Тун фариштаси меҳрибон она каби мени бағрига олди, мен орзу, хаёлларимда Тун фарзанди бўлдим. У мени фарзандидай кўриб, ўз сирасрорларини билдирди, мен уни Онамдай кўриб, орзу, армонларимни изҳор қилдим. Мана шу дилкаш суҳбат чоғида Тун даҳшатлари мен учун дала гул-чечакларининг майин шивирига айланди, менинг қўрқувларим озод инсон севинчларига айланди. Қўшларнинг беозорлиги ва ҳотиржамлиги менинг дилимга кўчди.

Тун фариштаси ўз қанотларида мени самоларга олиб чиқди, у мени қоронғуликни кўришга, сукунатни тинглашга, тилимни-сўзлашга, дилимни севишга ўргатди. У мени одамлар ёмон кўрадиган нарсаларни (ҳақиқатни, жимликни, покликни, ғариблик, мискинликни) севишга ўргатди. У мени одамлар яхши кўрадиган нарсаларни (бойлик, мансаб, обрўпарастликни, каттачиликни) ёмон кўришга ўргатди.

Тун фариштаси менинг кўнглимга назар солганида кўнглим дарёдай тўлиб-тошди, ташналарнинг кўнгилларида гул-чечаклар ундиришни ўргандим.

Тун фариштасига ҳамроҳ, дўст, суҳбатдош бўлиб, табиатан ўзимни унга ўхшатдим. Менинг ҳам кўнглимнинг қоронғу осмонида юлдузлар чарақлай бошлади. Кўнглим шомида севинчларим шудринг бўлиб, ёғилди. Кўнглим тонгида бу шудрингларни ташвишларим териб олдилар. Кўнглим кечасида гоҳ Ой нури ухлаб, тушлар кўради. Бедор, уйқусиз руҳимда севишганлар сирли, сўзсиз мулоқат қиладилар, бу сукунат парчаларида обидларнинг ибодати акс-садо беради. Сукунат гоҳида бошига тож кийиб, шоҳлик қилади, гоҳида шовқинлар унинг тожини юлиб отадилар, шунда севги ҳалокат ёқасига келади, аммо вафодор аёл гўзаллигини куйлдовчи шоирлар уни ўлимдан ҳалос этадилар.

Мен ўзимни тунга ўхшатсам, одамлар мени такаббур деб айбламасми, аҳир такаббурлик оловга ўхшаш-ку!

Тунни ҳам, мени ҳам қилмаган гуноҳларимиз учун айбладилар.

Мен орзу-армонларим, хулқим, одатларим билан Тунга ўхшайман.

Тунга ўхшасам-да, табиат бошимга заррин булутлардан тож кийдирмайди.

Тунга ўхшасам-да, тонг либосимни қирмизи рангларга бўямайди. Сомон йўлидан камарим бўлмаса ҳам Тунга ўхшайман.

Кўнглим—чексиз, поёнсиз, сокин кечадир, дилим қоронғу-лигининг бошию охири йўқ, кўнглим дарёси чуқурлигидан сокин оқади. Қиёмат куни бошқаларнинг руҳи бу дунёда кўрган қувончларидан шодланиб, ўрнидан турса, менинг руҳим бу дунёда чеккан қайғу, изтироблари юкидан бошим эгилган бўлади.

Тунга ўхшашлигимнинг асосий аломати шуки, бу дунёда менинг умрим тугаса, тонг ёришади.

БЎРОНДА ҚОЛГАН ҚУШ

1

Лубнон шимолида, Қодаш водийсига яқин тоғ ёнбағрида тош деворли бир хароба кулба бор; унда серғалва одамлардан узоқлашиб, ёлғизликка, узлатга чекинган, ўттиз ёшлардаги донишманд дарвиш Юсуф ал-Фахрий яшайди. Теварак-атрофдаги қишлоқларда яшовчи одамлар бу дарвешнинг кимлигини, қандай одамлигини билолмай ҳайронликда қолган. Баъзилар айтадики: «Бу йигит, бой-бадавлат, насл-насабли оиладан. Севгилиси бевафолик қилгани учун дунё ишларини тарк этиб, ёлғизликдан ором излайди». Бошқалар фикрича: «У—шоир, хаёлпараст, дунё ғалваларидан, хархашаларидан узоқ-лашиб, ўз фикри ва туйғуларини шеър қилиб қорозга тўқади». Яна баъзилар айтишича: «У—зоҳид, покдомон сўфий, дунё ҳаётидан юз ўгириб, тариқатга берилган». Баъзилар назарида эса у—Мажнун.

Мен бу фикрларнинг биронтасига ишонмай, ўзимча: «Инсон қалби, руҳий олами нақадар сир-синоатларга бой, турли гумон ва тахминлар билан бу сирларнинг тагига етолмаймиз», дея ўйладим.

Аммо шу одам билан кўришиб, суҳбатлар қуришни орзиқиб кутардим.

Икки марта унга дуч келиб, қандай яшашашини, кўнглида қандай ниятлари борлигини билишга қизиқдим. Аммо у менинг саволимга бир-икки совуқ қараш билан, менсимайгина бир-икки сўз билан жавоб қайтарди.

Биринча марта уни эманзор ўрмончада учратдим ва одоб, тавозеъ билан салом бердим. У саломимга фақат бош ирғаб алик олди ва шошиб узоқлашди.

Бошқа сафар уни тош кулба яқинидаги узумзорда кўриб, яқинига бордим ва сўрадим:

— Эшитишимча, бу ҳужрани XIV асрда насронийлар қурган эканлар, ҳазратим, сиз бу ҳақда нималарни биласиз?

Дарвиш кўпол жавоб қилди:

– Хужранинг қачон қурилганини билмайман, билишни ҳам истамайман. Менга бунинг аҳамияти йўқ. Бунга қизиқсанг, катта онангдан сўра, эҳтимол бу водий тарихини у яхши билар.

Бу сўзлардан хижолат бўлиб, узоқлашдим, бу ҳолимдан уялиб кетдим.

Орадан икки йил ўтди ҳамки, бу одамни, унинг сирли оламини билишга қизиқишим тобора ортиб борарди.

Куз кунларининг бирида тоғ ёнбағридаги майсазор қирларда айланиб юрган эдим, тўсатдан бўрон туриб, жала қуя бошлади. Мен гўё денгиз ўртасида шафқатсиз бўронда қолган, рули синиб, елканлари йиртилиб, пачоқланаётган кеманинг аҳволига тушгандим. Дарвишнинг хужраси томонга югурдим. Бўронда қолганим, жалада шалаббо бўлганим ул зот билан танишувимга узрли баҳона бўлса керак, деб ўйладим.

Хужрага уст-бошим ивиб, бир аҳволда етиб бордим. Эндигина эшикни тақиллатмоқчи эдим, дала тарафдан дарвиш келиб қолди— унинг қўлида қанотлари қайрилган, патлари хурпайган, юраги қинидан чиққудай типирчилаётган қушча бор эди. Саломдан сўнг:

– Безовта қилганим учун маъзур тутинг, ҳазратим, бўрон, жалада қолдим, уйим бу ердан олисда, — дедим.

Дарвиш қошларини чимириб, менга қаттиқ тикилди ва яна кўполлик билан:

– Атрофда жуда кўп ўнгурлар ва ғорлар бор эди, биронтасига беркиниш мумкин эди, — деди.

У, шундай дер экан, қўлидаги ожиз қушчани шу қадар меҳрибонлик, ҳамдардлик билан силар эдики, бир одамда бир вақтнинг ўзида ҳам қаҳр, ҳам меҳр бўлиши мумкинлигидан лол қолдим. Ўйларимни уққандай, дарвиш юзимга синчковлик билан тикилди ва киноя қилди:

– Бўрон ачиган таомни емайди, ундан кўрқиб қочишнинг ҳожати йўқ эди.

Мен ҳам ҳазил қилдим:

– Тўғри, бўрон ачиган таомни ҳам, шўр таомни ҳам емайди, ammo унга ҳўл ва совуқлик ёқар экан, мени яна бир марта тутса, ямлаб ютади.

Дарвишнинг чеҳраси очилди ва деди:

– Агар бўрон сенинг бир парча этингни еса, иззатинг ошиб кетар эди.

– Тўғри айтасиз, мен бундай иззатга лойиқ эмасман, деб остонангизга бош уриб келдим.

Дарвиш табассумини яшириш учун юзини ўғирди, сўнг ўчоқдаги олов яқинига қўйилган тош ўчоққа ишора қилиб:

– Ўтир, кийимингни қуритиб ол! – деди.

Ташаккур айтиб у кўрсатган жойга ўтирдим. Дарвиш қаршидаги қоятошга йўналган супачага ўтирди, сопол пиёладаги эритилган ёрдан бармоғининг учида олиб, қушчанинг қаноти ва бошчасига авайлаб сурта бошлади. Сўнг менга қараб, деди:

– Бу майна бўронда қолиб қояга урилиб, ҳушсиз ётган экан.

– Ўша шамол мени ҳам кулбангиз томонга улоқтирди, лекин қанотларим синганми, бошим ёрилганми, ҳали билганимча йўқ.

Дарвиш менга диққат билан қаради ва деди:

– Қанийди одам қушга сал ўхшаса! Қанийди бўрон одамларнинг ҳам қанотини синдириб, бошларини ёрса! Йўқ, одамзод кўрқоқ, у сал бўрон турса, бирор ўнгур ё чуқурга ўзини уриб, яширинади.

Сухбатни давом эттириш учун фикримни айтдим:

– Тўғри, қушлар баъзи жиҳатдан одамлардан афзалроқ, қушларнинг айрим фазилатлари одамзодда йўқ. Лекин одамлар ўзлари тўқиб чиқарган қонун-қоидаларнинг қафасида яшайдилар. Қушлар эса Ернинг Қуёш атрофида айланишидек, фақат табиат қонунларига амал қиладилар.

Дарвишнинг кўзлар чакнади, чеҳраси очилди, кўз олдида муносиб шогирди пайдо бўлгандай эди.

– Тасанно! – деди у. – Агар ўзинг ҳозир айтган сўзларингга ишонсанг, нопок қонун-қоидалар, бўлмағур анъаналар билан яшаётган одамларни тарк эт, улардан олисроқда, еру осмон қонунлари ҳукм сураётган жойда яшагин.

– Ишонаман, устоз, бу сўзларим ҳақиқат эканига ишонаман.

Дарвиш ўжарлик ва қатъият билан қўлини кўтариб, ўз фикрини яна таъкидлади:

– Эътиқод, ишониш бошқа, унга амал қилиб яшаш бошқа нарсадир. Баъзи одамлар гапирганда денгиздай тошқин, аммо уларнинг ҳаёти ботқоққа ўхшайди. Кўпчилик одамларнинг боши осмонда, аммо кўнгиллари қоронғу тоғ ўнгириларидай мудраб ётади.

Шу сўзлар билан дарвиш ўрнидан турди ва менинг сўз айтишимга ҳожат йўқ, дегандай қушчани авайлаб, дераза токчасидаги чопон устига қўйди. Қуруқ шох-шаббаларни ўчоқдаги оловга ташлаб:

– Пойафзалингни еч, оёғингни қуритиб ол, – деди. – Рутубат одам учун зарарли. Кийимингни яхшилаб қуритиб ол, тортинма.

Оловга яқинроқ бордим, ҳўл чопонимдан буғ кўтарила бошлади. Дарвиш эшик остонасида турганча, кулба ташқарисида қутураётган бўронни томоша қилар эди.

Бир оз жимликдан сўнг сўрадим:

– Сиз бу ерда кўпдан бери яшайсизми?

У менга қарамай жавоб берди:

– Мен бу ерга келганимда Ер юзи тўфон суви остида, қоронғуликда қолган, ҳамма ёқ вайрона эди. Сув устида фақат илоҳий руҳлар парвоз қиларди.

Жим қолдим. Кўнглимда «Бу ғалати одам Экан-ку, гапларини ҳам тушуниш қийин», дер эдим. Аммо, суҳбатни давом этиришни, дарвишнинг кўнгил оламида нелар борлигини билишни истардим. «Майли, у менга осмондан қарамай, хайрихоҳ бўлгунича сабр билан кутаман».

2

Тун тоғлар узра қора қанотини ёйди. Шамол яна кучайди. Ёмғир челақлаб куйгандай авжига чиқди. Гоҳо бутун борлиқни сув босадигандай, иккинчи марта оламшумул тўфон келгандай эди. Бу тўфон гўё ер юзидаги турли нопокликларни ювиб, тозалаш учун келгандай кўринади. Табиатнинг бу ғалаёни Юсуф ал-Фахрийнинг кўнглида хотиржамликни кучайтиради. У денгиз тўлқинлари соҳилга урилишини писанд қилмаётган мегин қояни эслатарди. Кўнглида менга нисбатан совуқлик ўрнини илиқлик эгаллади. Устоз ўрнидан туриб, иккита шаъм ёқди. Сўнг дастурхон ёзиб, бир кўза шароб ва нон, пишлоқ, асал, қуруқ мевалар солинган товоқни қўйди.

– Бор-йўғим шу биродар. Меҳмон бўл, шуларни баҳам кўрайлик, – деди.

Биз индамай, шамолнинг ушлаши ва ёмғирнинг йиғлашига қулоқ солиб, тановул қилдик. Онда-сонда мезбоннинг юзига кўз ташлаб, кўнглида қандай мақсад ва армонлар борлигини билишга қизиқар эдим.

Мезбон дастурхонни йиғиштириб, ўчоқдан мис чойнакни олди ва ундаги қуюқ, ҳушбўй қаҳвадан пиёлаларга тўлатиб қўйди. Сўнг чиройли бир қутичани олиб, атри анқиб турган сигараларни очиб қўйди.

– Биродар, қани марҳамат, – деди.

Мен ажабланган ҳолатда, кўзимга ишонмагандай, қаҳва билан сигарани қўлимга олдим.

У кўнглимдаги таажжубни сезиб, бош чайқаб, жилмайди. Сўнг сигарани тутатиб, қаҳвадан бир ҳўплаб, деди:

– Ташландиқ кулбада май, тамаки ва қаҳва бўлиши сени ҳайрон қолдирмоқда. Бу ерда ширин таом ва юмшоқ тўшак

борлигидан ҳам ажаблангандирсан. Ҳайрон қолишинг табиий, чунки сен ҳам, кўпчилик қатори, одамлар жамоасидан қочиб хилватга чекинган дарвиш оддий ҳаёт ноз-неъматларидан ҳам ўзини тияди, деб ўйлайсан.

– Тўғри, – дедим, – биз ўйлаймизки, дунё ҳаётидан воз кечиб, ўз умрини Худои таоло хизматига бағишловчи одам дарвишларча яшаб, ҳаёт қувончлари ва ноз-неъматлардан воз кечиб, қуруқ нон, сувга ва кўкатларга қаноатланиб яшайди.

– Одамлар жамоасида яшаб ҳам ҳақ таолога хизмат қилса бўлаверади, – деди дарвиш. – Ҳақ йўлига кириш учун чўлу биёбонларга чиқиб, ёлғиз яшаш шартэмас. Мен отамнинг уйида ҳам, бошқа жойларда ҳам ҳақ йўлини топишим мумкин. Одамлар орасидан кетишимнинг сабаби шуки, уларнинг ахлоқи ва яшаш тарзи, орзу-ҳаваслари менга тўғри келмайди, менинг хулқим ва орзу-ҳавасларим ҳам уларга ёқмайди. Одамлар орасида яшаётганимда сездимки, менинг ҳаётим чархпалаги ўнгга айланса, уларнинг чархпалаги чапга айланади. Шаҳарни тарк этганимнинг сабаби шуки, назаримда шаҳар – катта, йўғон, қари дарахтга ўхшайди, унинг илдишлари қоронғу ер қаърида чириган, бутоқлари осмонга бўй чўзган; гуллари – очофатлик, ёвузлик ва жиноят, мевалари – қайғу, кулфат, ташвишлардир. Баъзи оқиллар бу чириган дарахтга янги кўчат бутоғини улаб, уни яшартиришга уринадилар, аммо бу мақсадларига етолмай, қувғинга, қамоқлар ва хор-зорликларга учраб, ўлиб кетадилар.

У фикримни тушуняптими, дегандай менга боқиб, ўчоққа яқинроқ сурилиб, сўзида давом этди:

– Йўқ, мен фақт тоат-ибодат учун, тарки дунё учун хилватда яшашни ўйламадим. Ибодат – дил тўридан чиқувчи муқаддас наво, нола. Бу нола шаҳарда ҳам, минг-минг одамларнинг дод-фарёди, шовқин-сурони орасида ҳам Худога етиб боради. Таркидунёчилик, инсоний истак-эҳтиёжларини йўқ этиш бандага жабр-зулм қилишдир. Менинг эътиқодимда таркидунёчиликка ўрин йўқ. Чунки, Ҳақ таоло инсон баданини руҳни сақловчи маскан, макон қилган экан, вужуд ҳам соғлом, покиза, бақувват бўлиши зарур. У илоҳий руҳни асрашга муносиб бўлиши керак. Йўқ, биродар, мен тоат-ибодат учунгина тоғу тошларни ихтиёр этганим йўқ. Бу ерларда ёлғиз яшаганимнинг боиси одамлардан, уларнинг қонуналаридан, таълимотларидан, расм-русумлар, урф-одатлари, бўлмағур ғояларидан, шовқин-сурони, жанжал, низола-ридан қутулишга интилаганимдир. Кўпчилик одамлар кўнгилнинг бебаҳо гавҳари бўлган иймонини, виждонини сотиб, эвазига ундан

қиммати камроқ ва аҳамиятсизроқ нарсаларни қўлга киритишга уринадилар. Бундай одамларнинг юзларини кўрмасам, дейман.

Аёлларнинг кўпчилиги юзини, кўзу қошини бўяб, одамларга табассум ва ноз-карашма қилиб, ўзларини кўз-кўз қиладилар, кўнгилларида фақат пул, мол, дунёнинг ишқи. Шундай аёлларни кўрмасам дейман.

Яна баъзилар, чаласавод бўлсалар ҳам, тушларида билимларнинг соясини кўриб, менга Худо барча билимларни берди, дея комил инсонликка даъво қилиб, ҳақиқатнинг бир синиқ парчасини олий ҳақиқат деб ўйлашади. Бундай шон-шуҳрат изловчиларни ҳам кўргим келмайди.

Яна баъзилар эса, ўзлари қўпол-у, лекин хушмуомалали одамни заиф; сабр-бардошли, андишали одамни кўрқоқ; ўз қадрини билувчиларни мутакаббир, деб ўйлайдилар. Бундайларга мослашиб яшаш жуда оғир. Бойлар, бойваччалар ўзларини шу қадар қудратли деб биладиларки, назарларида ўз мол-дунёлари билан куёшни осмонга чиқарадилар, ҳамёнлари билан истаган вақтларида куёшни ботишга мажбур қиладилар. Баъзи сиёсатчилар эса, миллатлар, халқларнинг орзу-армонларини қўғирчоқ қилиб, найрангбозликлар қиладилар.

Булар олтин чангларини пуфлаб, миллатнинг кўзини кўр қиладилар, баландпарвоз сўзлар билан халқнинг қулоғини қар қиладилар. Баъзи руҳонийлар ўзлари ишонмаган охиратга қавмларини ишонтирмоқчи бўладилар, ўзларига раво кўрмаган машаққатларни қавмларига раво кўрадилар. Мен ана шулардан узоқда яшашни истайман.

Бу одамларнинг менга «ғамхўрликлари» юрагимни қон, кўз ёшларимни равон қилган. Улар ривожланиш, тараққиёт, цивилизация деб айтадиган баланд ва муҳташам бино бегуноҳ одамларнинг бош чаноқларидан тикланган. Мен бундай тараққиётдан нафратланаман. Назаримда, фақат одамлардан узоқда вужуд ва руҳ, тил ва дил эркин ҳис этади ўзини. Мана шу тоғу тошларда, кимсасиз даштларда тинч, осуда вақт, куёш ёруғлиги, гул-чечаклар атри, анҳор ва жилғаларнинг жилдираши дилни равшан қилади. Баланд тоғларда баҳор тароватини, ёз қизғинлигини, тўкин-сочинлигини, қиш совуқлигини аниқ ҳис этади одам. Мана шу хароба кулбада бу дунё ва охиратнинг сирларини тушинишга интиламан...

Юсуф ал-Фаҳрий елкасидан тоғ ағдарилгандай, енгил нафас олди, кўзларида ғалати, сеҳрли ёрқинлик бор эди, чеҳрасида гурур-ирода ва куч-қудрат акс этарди.

– Ҳақ сўзларни айтдингиз, ҳожам, – дедим ҳаяжон билан, – сиз заковатли шифокор каби, жамиятни қандай касалликлар адои тамом қилаётганини аниқ ташхиз қилдингиз. Лекин, шифокорнинг вазифаси беморни ўз ҳолига ташлаб қўйиш эмаску? Дунё сиз каби шифокорга муҳтож, беморга фойдангиз тегишини билатуриб, уни тарк этиш адолатдан эмас-ку!

Дарвеш бир неча лаҳза менга қараб, ўйланиб турди, сўнг алам ва дард билан сўзлади:

– Бу дунёни не-не шифокорлар дардлардан холос қилишга уриндилар, баъзилар енгилроқ даволар билан, баъзилар жарроҳлик билан жамиятни соғайтирмоқчи бўлдилар. Бу шифокорлар оғир хастанинг тузалишидан умидларини узиб, армонда ўлиб кетдилар. О, бу мангу бемор, у ўзининг маънавий хасталик, иллатларини севади. Бу бемор ўрин-тўшагида жим ётса экан? Йўқ, у кўрпаси остидан ифлос қўлларини чиқариб, ўз шифокорини тутиб, бўға бошлайди. Бу маккор бемор ўзини тuzатмоқчи бўлган не-не шифокорларни ўлдириб, сўнг ҳеч нарса бўлмагандай, «О, нақадар буюк инсон эди бу шифокор!» деб, уни мақташини эшитганимда жоним ҳалқумимга келади. Йўқ, бу бемор жамият, ўз фойдасини билмайди.

Одамлар фойдали деб ўйлаган нарсаларнинг кўпчилиги руҳ учун зарарлидир. Энг миришкор, доно деҳқон ҳам қиш фаслида очик далада ҳеч нарса ўстиролмайди.

– Қиш фасли ўтади, ҳожам, қиш кетидан баҳор келиб, борлиқни гуллатиб, яшнатади, дала, қирларда гуллар, чечаклар очилади, водийларда сой, жилғалар шарқираб оқади...

Дарвеш қошларини чимирди ва хўрсиниб, деди:

– Кошки эди билсак, Худои таоло инсоният ҳаётини ҳам табиатнинг қонуниятларига мувофиқ қилиб яратган бўлса... Минг йиллар ўтиб, руҳ ва ҳақиқат йўлидан борувчи янги авлодлар келармикан? Аллоҳ кундузи ёруғлик, кечаси ором бергани учун шукрона айтувчи, эзгу ишлари билан шон-шухрат топувчи одамлар пайдо бўлармикан? Қачон келаркин бундай замонлар? Наҳотки, бундай меҳр-шафқат замони келгунча Ерда одамлар ўзаро низо ва урушларда ҳалок бўлса?

Дарвеш ўрнидан туриб, хонада у ёқдан-бу ёққа юрар экан, афсус билан деди:

– Булар барчаси хом хаёллар. Бу фақирона кулбада жамият муаммоларини ўйламасдан ҳам яшаш мумкин. Бу ерда ҳар бир ғор, унгурда, ҳар бир тошда, тепада, тоғ ва дараларда ҳақиқатни топиш мумкин. Бу ерда инсондай яшаш, ўз меҳнатинг билан ҳалол ризқ топиш мумкин. Бошқача айтганда, одамзот бу ерда умрининг охиригача ҳалол яшай олади.

Дарвеш у ёқдан-бу ёққа юриб сўзлар экан, инсониятни ерга урувчи бу сўзлар заминдаги аламли маъноларни ўқишга ҳаракат қилардим.

– Устоз, сизнинг ёлғизликда яшашингизни ҳам, ҳаётнинг маъноси ҳақидаги фикр-мулоҳазаларингизни ҳам ҳурмат қиламан. Лекин, фикри ожизимча, Сиз одамлар орасида яшасангиз миллатнинг маънавий уйғонишига, кўзи очилишига нафингиз тегар эди.

Дарвеш бош чайқаб, деди:

– Йўқ, бу миллатнинг бошқа миллатлардан фарқи йўқ. Дунёдаги барча одамларнинг асл ният, мақсадлари, табиати, феъл-атвори бир хил. Улар либослари билан бир-биридан фарқланади, бу эса муҳим эмас. Шарқ миллатлари ҳам, ғарб миллатлари ҳам тараққиётга эришяпмиз деб, ўзларини алдайдилар. Аслида шарқликлар ҳам, ғарбликлар ҳам мунофиқ, риёкор, алдоқчи бўлиб кетган. Мунофиқликни, ёлгонни ҳар қанча чиройли қилиб безатсалар ҳам моҳияти ўзгармайди. Ёлгончилар атлас, шойи либослар кийиб, саройларда яшасалар, ростгўй бўлиб қолмайдилар. Алдамчи қиторда (поездда) ёки ҳаво шарида саёҳат қилгани билан ҳақгўй бўлиб қолмайди. Очофат одамлар тарозида тортишни яхши ўрганиб олсалар, инсофли бўлиб қолмайдилар. Жиноятчилар заводда ишлайдими, идорада хизматчими – барибир ҳалол одамга айланмайди.

Ҳозиргиларнинг мол, дунёга, мансабдорларга қуллиги, ўтмишдаги одамларнинг қуллиги, турли таълимотларга, урф-одатларга қул бўлиш, ўлиб кетган одамларга қул бўлиш – бари бир қуллик. Буларнинг барчаси қиёфасини ва либосини ўзгартирган қуллардир. Биз эркин яшяпмиз деб юрганлар ҳам кимларгадир, нимагадир қул бўлиб яшайдилар.

Йўқ, биродар, ғарб одами Шарқ одамидан ўзиб кетгани йўқ. Шарқ одами Ғарб одамидан орқада қолаётгани ҳам йўқ. Бўри билан сиртлон ўртасида қандай фарқ бўлса, буларнинг ҳам бир-биридан фарқи шундай. Биз тушунмаган ғалати одат ва қонунларга кўра, бадбахтлик, жаҳолат, нодонлик барча халқларга тенг тақсим қилиб берилган. Халқлар бир-бирига зулм қилмаса ҳам, ўз золимлари томонидан эзилади.

Дарвешнинг бу фикрларини тушинишга қийналиб қолдим.

– Демак, устоз, тараққиёт (цивилизация) ва у билан боғлиқ барча нарсалар бефойда экан-да?

Юсуф ал-Фаҳрий жаҳл билан деди:

– Ҳа, одамларнинг тараққиёт деганлари найрангдан бошқа

нарса эмас. Ихтиролар ва кашфиётлар зерикишдан ва данга-салиқдан келиб чиққан ақл ўйинларидир. Тоғларни, водийларни текислаб, йўлларни яқин қилиш, денгизлар ва тоғларни ўзлаштириш — жуда катта муваффақият эмас. Булар одамнинг руҳини юксалтирмайди. Кўзни ва кўнглини қувонтирмайди. Одамлар турли фанлар ва ҳунарни билиб ҳаёт сирларини очяпмиз деб янглишадилар. Бу кашфиётлари ўзлари учун бир кун келиб тиллага бўялган кишанларга айланишини билмайдилар. Ер юзидаги барча орзу, ҳавас, уринишлардан одамзод руҳига наф йўқ, одамзод дунёда фақат бир нарсага ихлос қўйса, дард чекса, интилса арзийди.

— У нима экан, устоз? — сўрадим шошиб.

Дарвеш бир оз сукут сақлаб, кўзларини юмди, қўлларини кўксига қўйди, чеҳраси ёришди ва майинлашди, сўнг овози титраб, деди:

— Одамзод кўнглининг уйғониши. Чин дилдан маънавий уйғониш — таҳсинга лойиқдир. Келгусини ўйламай яшаётган одам қалбининг қоронғулиги, эзгу фикрлар билан ёришади. Нурларга чўмилган, куй, наволарга кўмилган руҳнинг уйғонишидир бу уйғониш Ер билан чексиз осмонни бирлаштирувчи нур устунининг тикланишига ўхшайди.

Бу — инсон қалбини лиммо-лим тўлдирган меҳр-шафқат туйғуси. Бу тиниқ туйғу тубанликларга қарши бош кўтаради, ўз йўлида қарши турган барча ёмонликларни рад этади, қоралайди, иймон асрорини тушунмайдиганларга қарши курашдир.

Мен жамиятда, одамлар орасида, оила, дўстларим, юртдошларим қуршовида яшаган пайтларимда руҳимда, кўнглимда иймон туйғуси чақнаб, кўзимдаги кўринмас пардани олиб ташлади, кўзим очилдию, одамларга қараб, ҳайратдан ёкамни ушладим:

— Ё раббий! Булар ким ўзи? Буларни қаерда учратганман, қаерда кўрганман? Мен маҳлуқлар орасига қаердан келиб қолдим? Нима учун буларнинг мажлисларида ва суҳбатларида қатнаш-япман? Мен уларнинг уйида бегонаманми? Ёки улар менинг уйимда бегонами? Ер юзи буларнинг уйими ёки булар Ерга келгиндими?

Дарвеш тўсатдан жим бўлиб қолди, гўё кўнглига хуш келмаган, гапиришга номуносиб қиёфалар — кўз ўнгида соядай кўринган эди. Сўнг, у нимагадир қўл силтагандай, оҳиста хулоса қилди:

— Мана, тўрт йилдирки, мен одамлар билан гавжум оламни тарк этдим, мана шу тоғу тошларни ватан қилдим. Бу ерда одам ўзини тетик ҳис қилади, фикрлашдан, бўрондан, сукунатдан хузур-ҳаловат топади.

У, кулба остонаси томон бориб, ташқарида увлаётган бўронга гапираётгандай деди:

– Дилнинг қат-қатлари уйғониши завқлидир. Бу уйғонишни қалбдан кечирмаган одам, иймони уйғонмаган одам олам сирларини билмай ўтиб кетаверади.

Биз бўрон увлашига кулоқ тутиб, оҳиста гаплашардик. Юсуф-ал Фаҳрий у ёқдан-бу ёққа юриб, эшик олдига бориб, қоронғу олисларга тикиларди. Мен дарвеш руҳининг қаёқларга талпинаётганини билишга, сўзларининг маъносини, ёлғизликда топган хузур-ҳаловати ва изтирбларини тушунишга ҳаракат қилардим.

Ярим кечада у яқинимга келиб, мени охирги марта кўраётгандай, ўзининг қалб сирини билган одамнинг қиёфасини эслаб қолмоқчидай, синчков тикилди ва хайрлашди:

– Бўронли кечада сайр қилишни хуш кўраман. Ҳар йили кузда ва қишда тоғу даштларда сайр қилиб, кўнглимни очаман. Ана, қаҳва билан сигара, шароб ичгинг келса – кўзада. Ухлайман десанг, бурчақда тўшак, ёстиқ бор.

Шундай деб, дарвеш яшил чопонига яхшилаб ўранди, сўнг жилмайиб деди:

– Эрталаб, кетаётганингда, илтимос, эшикни қаттиқроқ беркит. Мен эртага кун бўйи ёнғоқзор ўрмонда бўламан.

Сўнг эшик олдида турган узун ҳасса – таёғини олди ва илтифот қилди:

– Агар кейинчалик ҳам шу атрофда бўронда қолсанг, мана шу тошкулбага келавер. Аммо, умид қиламанки, келгусида бўрондан кўрқмай, уни яхши кўриб қоласан. Ҳайрли, тун, биродар!

Шундай деб, Юсуф ал-Фаҳрий шижоат билан ташқарига чиқди.

Мен эшик олдига келиб, унинг қоронғулик қаърида ғойиб бўлганини кўрдим. Анча вақтгача оёқ товушлари эшитилиб, сўнг бу товушлар ҳам йўқолдилар.

Тонг отди. Бўрон тинди. Булутлар тарқалди. Қуёш нурлари қоятошларда, яқиндаги ўрмонзорларда товлана бошлади. Мен тошкулба эшигини зич қилиб беркитдим. Бу ерни тарк этарканман, кўнглимда Юсуф ал-Фаҳрий айтган маънавий уйғонишнинг бир парчасини олиб кетаётганимни ҳис этдим.

Аммо, одамлар орасига қайтиб, уйимдагиларни кўрганимда ўзимга ўзим:

– Ҳақ гап, маънавий уйғониш – одамзод учун энг муносиб, гўзал ҳолат, одам гафлатда яшамаслиги керак, – дедим. – Лекин одамлар жамияти, тараққиёт, цивилизация ҳам инсониятнинг маънавий уйғониши эмасми? Биз тараққиётнинг борлигини

қандай инкор қиламиз? Унинг борлиги ақлга мувофиқ эмасми? Эҳтимол, ҳозирги цивилизация — вақтинча, ўткинчи ҳодисадир? Ахир, вақтинча, тасодифий ҳодисалар абадий, олий ҳақиқатга элтувчи зинапоялар эмасми?

4

Шундан кейин мен Юсуф ал-Фаҳрийни учратмадим. Куз охирида мамлакатда аҳвол ўзгариб, мен Шимолий Лубнонни тарк этишимга тўғри келди. Мен бўронлар ўлкасидан олийс бир мамлакатга бориб қолдим. Бу ерда бўронлар жиловланган эди; дарвешлик, ёлғизликни ишташ ҳам бу ерда жиннилик ҳисобланар эди.

Дала ноласи

Тонг шафағи уфқни бўяганида, дала ўртасида табиат билан сирлашиб ўтирардим. Бу наҳорий лаҳзаларда инсон мудроқликда — гоҳ туш кўради, гоҳ хушига келади. Мана шундай лаҳзаларда майсаларга ёнбошлаб, атрофда нени кўрсам, барчасидан гўзалликнинг ҳақиқати недур ва ҳақиқатнинг гўзаллиги нима, деб сўрардим.

Хаёлотим, турмуш икир-чикирларидан озод бўлиб, руҳимнинг яширин моҳияти жисмим пардасидан ёриб чиқди, дилим ёришиб, табиатнинг яширин сирларини, олам хилқатлари тилини тушуна бошладим...

— Нечун оҳ тортасан, эй шабада? — деб сўрадим ундан. Шабада жавоб берди:

— Қайғум боиси шулки, мен қуёш ҳароратидан қочиб, соясалқин шаҳарга борсам, у ерда менинг покиза вужудимга турли касалликларни ташувчи макруҳ жонзодлар ёпишади. Одамларнинг заҳаролуд нафаслари мени ҳароб қилди, шулардан аламдаман.

Сўнг шабнамдай кўз ёшларини тўкаётган гул, чечакларга боқдим ва улардан:

— Нечун йиғларсиз, эй гуллар? — деб сўрадим. Гуллардан бири нозик бошчасини кўтариб деди:

— Яқин орада бу ерга инсон келади, бизни узиб, кесиб, шаҳарга олиб боради. Озод чечаклар бўлсак ҳам, улар бизни кулдек сотади. Кечга яқин сўламыз ва бизни ахлатга ташлайдилар. Ватанимиз — чаманзордан айирганлар жафосидан йиғлаймиз.

Фурсат ўтиб, чиройли оқаётган жилга етим, мискин боладек йиғлай бошлади.

– Нечун йиғлайсан, эй чузук жилга? – деб сўрадим.

У жавоб берди:

– Одамлар мени даладан шаҳарга оқизадилар. У ерда мени хўрлайдилар, бағримга чиқинди, ахлатлар ташлайдилар. Ва мен уларни елкамда кўтариб бошқа жойларга олиб бораман. Зилол сувим лойқаланиб чиқиндига айланиб қолса, мен йиғламай, ким йиғласин?

Атрофга разм солиб қушларнинг маънос сайроғини эшитдим.

– Эй, гўзал қушчалар, сиз нечун фиғондасиз? – сўрадим улардан.

Бир кабутар дарахтнинг мен томондаги шохига келиб қўнди ва жавоб берди:

– Одам боласи келиб, дўзах қуроли билан бизни отади. У чалгида экин ўргандай, бизнинг жонларимизни ўради. Шул тақдирдан қутилиш иложини тополмай, бир-биримиз билан видолашмоқдамиз. Қаёққа қочмайлик айрилиқ хатари...

Тоғ ўркаклари қуёш нурлари билан ёришди, дарахтларнинг шохлари тилла рангга бўялди. Мен эса ўзимга савол бердим: Аллоҳ яратган гўзалликларни нечун инсон вайрон қилади?

Руҳлар суҳбати

Уйғон эй, олис диёрдаги севгилим, уйғон! Денгизлар оша руҳим сени чорламоқда, жоним эса шиддатли тўлқинлар, пўртаналар узра сен томон қанот қоқмоқда.

Кун ботиб, отлар туёқларининг дупури ва одамларнинг қадам товушлари тиниб, атрофни сукунат чулғади. Ярим кеча. Одамларни уйқу босди, мен бедорман. Шоир эҳтироси мени фарқ этаётган мудроқни ҳайдаб юборди, ақлим мендан қочса ҳам, меҳрим сенга талпинади. Сирларим чойшабларининг тахлари хотиржамлик беришидан қочиб, ўрнимдан туриб юра бошладим. Китоб ҳам қўлимдан тушди, чунки сени ўйлаганимда унинг сатрлари маъносизланади. Уйғон, эй севгилим, сўзларимни тингла.

Олисдан ҳабибим овози эшитилади:

– Не дейсан, эй ҳабибим, мана, овозинг олислардан менга етиб келди, жонинг қанотлари эпкинларини сездим. Уйғониб ўрнимни тарқ этиб, майсалар сари юрдим. Майсаларнинг тунги шабнамида оёқларим ва этиқларим ҳўл бўлди. Гуллаётган бодом дарахтининг шохлари остида сени тингламоқдаман.

– Сўзла, ҳабибим, сўзла! Нафасинг Лубнон водийларининг ҳавосини менга олиб келган. Сўзлагин ва мен тинглай, чунки мендан ўзга жонзотлар бари уйқуда. Тун зулмати барча жониворларни уяларига ҳайдаб, шаҳар аҳлини уйқу элтмоқда.

* * *

У: – Само Ойнинг сутдай ойдин чойшабини Лубнон вужудига ташлади, кўргил, севгилим!

Мен: – Само туннинг дағал матоҳига қорхоналарнинг заҳарли тутунини сингдириб, шаҳарни оғуламоқда, дилинг озор чекди бундан эй, ҳабибам!

У: – Қишлоқ аҳли ёнғоқзорлар ва толзорлар орасидаги кулбаларида уйқуга кетган, уларнинг жонлари тушлар манзилига етган.

Мен: – Буюм тўла қоплар одамларнинг қаддини букиб, очкўзларча истаклари оёқларини толдиради, чарчоқдан ўринларига таппа ташлаб, тушларида қўрқинчли шарпалар уларнинг юрагини ёради...

У: – Водийларда асрий кечмишлар манзараларини кўрмоқдаман, дўнгликларда подшоҳлар ва пайғамбарларнинг руҳлари чарх уради. Хаёлимдан хелдойлар улуғлиги, оссурийлар шоншухрати, араблар ҳиммати кўтарилиб келмоқда.

Мен: – Тунги шаҳар кўчаларида ўғри, қароқчиларнинг қора шарпалари изғийди, деразаларнинг дарпардаларидан ҳирсларнинг бадбашара бошлари кўринади, эгри-буги жинкўчаларда турли иллатларнинг нафаслари тақдир оҳлари билан қўшилади.

У: – Тонг яқин, ҳабибим, дарахтларнинг шоҳлари шабболада ўйнамоқда, уларнинг шивири водийдаги жилғалар жилдирашига жўр бўлиб, қулоқларимга ҳазрат Сулаймон кўшигини, ҳазрат Довуд созини, Иброҳим Мавсулий оҳангларини олиб келмоқда.

Мен: – Шаҳарда тонг отарда оч қолган чақалоқлар совуқдан титрайди, ғам-кулфат тўшагида чўзилган камбағал оналарнинг оҳу фиғони кўкка ўрлайди. Қишшоқлик манзаралари нотавон эркаклар қалбини кўрқувга солади. Буларни кўриб, жоним қийналади, азизим...

* * *

У: – Далаларда наргис ва лолаларнинг муаттар ҳидлари анқийди, бу ҳидларга суман ва райҳонларнинг, чинор ва ёнғоқларнинг нордон бўйлари қўшилиб, шамоллар тўлқини билан

дўнгликлар ва далаларга қўйилади. Бу муаттарликлар дилда соғинч ҳисларини уйғотади, руҳни самоларга чорлайди.

Мен: — Шаҳар кўчаларида қўланса ҳидлар анқийди, бу ҳидлар турли касалликлар даракчисидир. Кўринмас бу ўқлар ҳисларни жароҳатлаб, ҳавони заҳарлайди.

* * *

У: — Тонг яқинлашмоқда, севгилим. Тонг фариштаси кафтлари билан ширин ухлаётганларнинг киприklarини силайди. Тоғлар ортидан бинафшаранг ёғду нурлари уйғоқлик ва ҳаёт устига ёпилган тун чойшабини олиб ташлайди. Водийлар ичида ястанган қишлоқлар уйғонмоқда, Байтул-ҳарам қўнғироқлари ҳавони ёқимли жарангларга тўлдириб одамларни ибодатга чақирмоқда. Дараю ўнгулар ҳам ибодатга чоғланади.

Мол, қўйлар қўраларни ташлаб, яйловларга йўл олмоқда: ўтлоқларга етиб шабнамлардан ялтираган майсаларнинг учини чимдиб-чимдиб емоқда. Уларнинг олдида чўпонлар найларини чалиб, қизалоқлар қушлар билан ҳамоҳанг қўйлаб, тонгни қутламоқдалар.

Мен: — Тонг отиши билан шаҳарда қалашган баланд уйларнинг устида куннинг оғир ҳавоси димоғларга урилади. Дарпардалар сурилиб, эшиклар очилади. Асабий башаралар кўринади. Улар йиғилиб, завод устахоналарига кириб кетадилар. Бу ерда улар на тирикка, на ўликка ўхшайдилар. Серажин юзларида ғам-кулфат ва қўрқув, уларни мажбурлаб урушга юборгандай, гангиб яшайдилар. Ҳавода темир-терсакларнинг жаранг-журунги, филдираклар гумбури, буғлар вишиллаши эшитилади. Шаҳар гўё жанг майдонига ўхшайди, бу ерда зўравонлар ожизларни балчиққа йиқитади, золим бойлар камбағалнинг бола-чақалари ҳақиға кўз олайтиради. Бу ерда ҳаёт шундай, азизам...

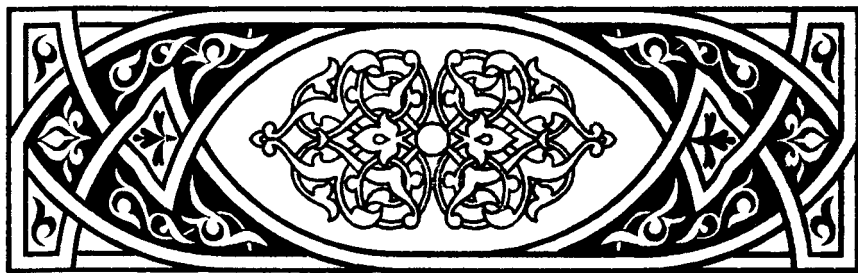
* * *

У: — Қишлоқда ҳаёт нақадар фароғатли, азизим. Ҳаёт шоир дилидай нурли, сеҳрли.

Мен: — Бунда-чи? Ҳаёт нақадар оғир, азизам! Бу ерда ҳаёт ўғри, талончининг дилидай безовта, гуноҳ ва иллатларга тўлиб-тошган. Қишлоқни нақадар соғиндим, севгилим!

ДОНИШМАНД
ҲИКМАТЛАРИ

Руҳ учун келган кема

Азиз Авлиёлардан бири, зоҳид Донишманд ўн икки йилдан бери Орифлар шаҳрида, денгиз соҳилида ҳар тонг Тақдир кемасининг келишини орзиқиб кутарди. Бу кема ул зотни бир вақтлар таваллуд топган Абадият ороли – Дорул-бақога олиб кетиши керак эди.

Кутишнинг ўн иккинчи йили, ҳосил етишадиган айлул ойининг еттинчи куни шаҳар қалъаси ташқарисидаги тепалиқда денгиз томон боқиб турганида туманлар аро яқинлашиб келаётган ўз кемасига кўзи тушди.

Шу лаҳза қалбининг эшиклари ланг очилиб, қувонч куши юзага чиқиб, денгиз узра чарх уриб учди. У, кўзларини юмганича, сукут сақлаб қалбан ибодат қилди.

Аммо, у тепалиқдан тушиб улгурмасдан вужудини маъюслик чулғаб олди ва кўнглидан:

“Мен бу оламдан қандай қилиб охиста ва қайғусиз кетай? Йўқ, мен бу шаҳарни кўнглимни жароҳатламай тарк этолмайман”, – деган ўй кечди. – Бу шаҳар деворлари ичра ўтказган узун кунларимни, ёлғизликда кечган узун тунларимни қандай тарк этай? Бу дунёда изтироблари ва ҳаловат чоғлари билан видолашганида ким маъюс торгмайди?

Мен бу шаҳар кўчаларига озмунча руҳим зарралари – губорларини тўқдимми, анови қирлар орасида қанчадан-қанча соғинчимнинг ялангоёқ болақайлари изғиб юришибди.

Бугун мен эгнимдан либосимни ечаётганим йўқ, бугун мен тирик вужудимни тарк этипман.

Бу ерларга фақат ўйларимни эмас, балки юпун ва ташна қалбимни ташлаб кетмоқдаман.

Аммо энди кечиксам бўлмайди. Борлиқ мавжудотни ўзига чорловчи Денгиз бугун мени чорламоқда ва мен бугун сафарга чиқишим керак. Зеро бу ерда қолиш, ўзимни бу дунё кишанлари билан ўрашдир, гарчи бу ернинг кечалари ёлқинли бўлса ҳам.

Мен бу ердан бору-йўғимни олиб кетишни истардим. Аммо бунинг иложи йўқ.

Ахир товуш кетаётганида ўзига қанот берган тил ва лабларни олиб кетолмайди. У ёлғиз парвоз қилади.

Бургут ҳам уясини тарк этаётганида бир ўзи қуёш сари учади”.

* * *

Қир этагига етганида у яна денгиз томон ўгирилди ва кемаси соҳилга яқинлашиб қолганини кўрди. Кема сатҳида маллоҳлар — у туғилган олам фарзандлари бор эди.

Қалби улар томон талпинди ва уларга мурожаат қилди:

— Эй, момоларим фарзандлари, тўлқинлар белига минган йигитлар!

Тушларимда неча бор ҳузуримга сузиб келгансиз. Мана, энди уйқудан уйғондим ва сиз чиндан ҳам келдингиз ва бу уйғонишим энг теран уйқумдир.

Мен сафарга тайёрман, тоқатсизлигим елканлари шамолини кутаётир.

Фақат мана шу осуда ҳаводан бир хўплам ичай, ортимга меҳр билан бир қарай, сўнг сизларнинг орангизда, маллоҳлар ичра маллоҳман.

О, бепоен денгиз, мангу бедор онам, дарё ва жилғалар фақат сенда оромини топади.

Қаршингда турган манови ўтлоқдаги жилға (камина) яна бир қайрилиб, сўнгги бор жилдирагай, сўнг ниҳоясиз уммонга сўнгсиз томчи бўлиб қўшилгай.

* * *

У соҳил сари бораётганида далалари ва тоқзорларидаги ишларини ташлаб, шаҳар дарвозаси томон ошиқаётган бир тўп эркаклар ва аёлларга кўзи тушди.

Қулогига чалингани — улар унинг исмини тилга олиб, бир-бирларига ҳазратнинг кемаси келганини айтишарди.

У ўзига савол берди:

– Айрилиқ куни ҳосил йиғиш куни бўлармикин? Умрим шоми чиндан ҳам умрим тонги бўлармикин?

Эгатлар орасида омочини қолдирган деҳқонларга, кулоллик дастгоҳининг айланишини тўхтатган усталарга нима дейман?

Қалбим мевали дарахтмиди, шоҳларида етилган меваларни териб, уларга улашсам?

Тилакларим қайнар булоқмиди, уларнинг косаларини тўлдириб берсам?

Созмидим, Яратганнинг ўзи торларимни чертса, наймидим, кудрат соҳибининг нафаси билан илоҳий садолар чиқарсам?

Мен сукунат, осойишталик изладим, аммо бу сукунатда ҳазина бормикин, одамларга журъат билан ҳадя қилсам.

Агар бу ҳосил куни бўлса, уруғларимни қайси далаларга ва қайси олис замонларга экканман?

Агар умримнинг шаъмдонини кўтарсам, у ўз алангаси билан одамлар кўнглидаги зулматни ҳайдармикан?

Тун посбони унга мой қуйиб, ёндирса у атрофни ёритгай.

Ўзига-ўзи шуларни деди. Аммо кўнглида ҳали айтилмаган гаплар кўп эди. Дилининг тубларидаги сир-асрори фақат (Яратганнинг) ўзига аён эди.

* * *

У шаҳарга қадам қўйиши билан халқ унга пешвоз чиқиб, салом берди жўр бўлиб.

Шаҳар оқсоқоллари бир қадам олдинга чиқиб, дедиларки:

– Ҳазратим, бизни ташлаб кетма. Сен тийра шомимизни кундай равшан қилдинг. Ёшлигингда бизга орзулар ҳадя этдинг. Сен бизга бегонамас, ўз фарзандимиз, дилбандимизсан. Кўзларимизни жамолинг соғинчи дардига мубтало этма.

Руҳоний (сўфий) эркак ва аёллар дедиларки:

– Денгиз тўлқинлари бизни сендан айирмасин, орамизда яшаган чоғларинг фақат хотирага айланмасин.

– Руҳинг билан адашган дилларга йўл кўрсатдинг, соянг билан чеҳраларимизни ёритдинг.

– Биз сени севардик. Аммо севгимиз ниҳоний ва тилсиз эди.

– Мана энди меҳримиз тилимизга кўчи ва хувайдо-ошкора бўлди.

Доимо шундай. Меҳр-муҳаббат теранлиги айрилиқ чоғи билинади.

* * *

Бошқалар ҳам келиб, унга яқинлашдилар. У ҳеч кимнинг гапига жавоб бермади, фақат бошини эгди. Яқинда турганлар унинг кўз ёшлари кўксига томаётганини кўрдилар.

У халқ билан бирга масжид олдидаги катта майдонга борди. Ибодатгоҳдан бир аёл чиқди. Исми Меҳр эди. Кароматгўй эди у.

Кароматгўй аёл авлиёга мурожаат қилди.

– Эй, Аллоҳнинг элчиси, сен чексизликка интилиб, олислардан келгувчи кемангни излардинг. Мана, кутган дақиқаларинг келди, сафарга чоғланиб турибсан.

– Хотираларинг ва пинҳона орзу-тилакларинг кечган заминни тарк этмоқдасан. Энди бизнинг меҳримиз ҳам, зоримиз ҳам сени бу ерда ушлаб туrolмайди.

– Аммо, эй валийуллоҳ, кетар чоғингда бизга Хақ нелиги ҳақида ҳадисларингни айт, ҳикматларингни қолдир, биз уларни авлодларимизга қолдирурмиз, улар ҳам ўз авлодларига қолдирурлар ва улар тоабад йўқолмагай.

Ёлғиз яшаб, бизнинг қандай кун кечиримизни кўрдинг, уйғонганингда эса бизнинг уйқудалигимизни, уйқудаги кўлгиларимиз ва йиғиларимизни эшитдинг.

Шундай экан, бизнинг кимлигимизни, туғилиш ва ўлим орасидаги ҳаётимиз қандайлигини ва қандай бўлишини бизга айтиб кет.

Шунда авлиё жавоб берди:

– Эй, Орифобод аҳли, сизларнинг кўнгилларингиздаги ташвишлар ва саволларга жавоб айтмасам бўлмас.

Ишқ нима?

Ўшанда Меҳр савол берди:

– Бизга ишқ нелигини тушунтир.

Авлиё бошини кўтариб, халққа қаради, ҳамма жим бўлиб қолди. Сўнг у тиниқ овоз билан сўз бошлади:

– Агар Ишқ етакласа, сизлар унга эргашинг. Гарчи у бошлаган йўллар қийин ва тиканли бўлса ҳам.

– Агар Ишқ қанотини сизга тегизса, агар болу пари баданингизни тилса ҳам, у кўрсатган йўлдан боринг.

– Агар Шимол изғирини боғларни вайрон қилгандай, Ишқ савдоси кўнглингизни, орзу-ҳавасларингизни вайрон қилса ҳам унга ишонинг.

– Зеро, Ишқ сизни подшоҳ қилгуси ва Ишқ сизни ҳалос этгуси.

– Ишқ сизни ўстиради ва Ишқ умр дарахтини кесиб ташлайди ҳам.

– Ишқ шаббодаси умрингиз дарахти шоҳ-бутоқларида қуёш нурида титраётган баргларини эркалаб, аллалайди ва унинг ўзи илдиэларингизгача кириб, силкитиб, ларзон қилади.

* * *

Ишқ сизларни ўз атрофига йиғиб, бугдой ўримидаги каби гарамлайди.

У сизни елпиб, донингизни кепакдан тозалайди.

У сизни тегирмонида майдалаб янчади.

У сизни юшоқ хамирдай бўлгунингизча қоради.

У сизни муқаддас оловга тутиб, ибодат учун ушатиладиган табаррук нондай пиширади.

* * *

Ишқ сизларни шу кўйларга солади. Шундагина сиз қалбингиз сир-асрорини биласиз ва бу билим ҳаётингиз мағзидир.

Аммо сиз бу кўргуликлардан кўрқиб, севгида фақат ором ва лаззат изласангиз, яхшиси кўпи кларингиз билан ўзингизни

яширинг, ҳаёт тегирмонидан четга чиқинг, йил фасллари билинмайдиган, одамлари юракдан кулолмайдиган ва юракдан йиғлолмайдиган оламда яшанг.

* * *

Ишқ фақат ўзини ҳады этади ва олса ҳам фақат ўзидан олади.

Ишқ ҳеч кимни қул қилмайди ва ўзи ҳам ҳеч кимга кулик қилмайди. Зеро Ишқ фақат ўзи билан қаноатланади.

Ишқ тўрларини ўзим тўқийман деб ҳаёл қилма, аксинча, у сени шу тўрларга муносиб деб билса ўраб олади ва сени йўлга солади.

Ишқнинг ягона истаги ўзининг борлигини билдиришдир.

Аммо эй, одам, сен ҳам севиб, ҳам орзу-ҳавасларга берилсанг, мазкурларни ҳавас қилгин:

– Кечалари ўзича куйловчи жилғага ўхшаб, заминга сингиб йўқолишни.

– Бениҳоя меҳр-мурувват дардини туйишни.

Севгига етишиш учун жароҳатланишни.

Чин дилдан, қувонч билан маҳв этилишингни.

Ҳар тонг сурур билан уйғониб, Ишқда яна бир кун умр бергани учун Ҳақ-таолога шукрона айтишни.

Чошгоҳда ором олиш ва ишқ жозибаси ҳақида мушоҳада ва муроқаба қилишни.

Ҳар оқшом шукроналар айтиб, уйга қайтишни.

Чин дилдан Маъшукни дуо қилиб, унга мадҳу сано айтиб, уйкуга кетишни.

Никоҳ нима?

Шундан сўнг Ал-Меҳр сўради:

– Эй, устоз, никоҳ ҳақида нима дейсан?

Авлиё бундай жавоб айлади:

– Ким билан никоҳда бўлсангиз бирга туғилиб, биргаликда абадий ҳаёт кечиргайсиз.

Ажалнинг оппоқ қанотлари умрингизни тариқдай сочиб юборадиган пайтларда ҳам бирга бўлгайсиз.

Ҳақ таоло даргоҳида ва унинг ёдида ҳам бирга бўлгайсиз.

Аммо ўзаро яқинликда ҳадингиздан ошманг.

Осмон фаришталари орангиздан шамолдай ўтиб турар.

Бир-бирингизни севинг, аммо севгингиз кишанга айлан-масин.

Севгингиз икки қалб соҳиллари орасида мавжланиб турган денгизга ўхшасин.

Бир-бирингизга коса (қадах)ни тўлдириб тутинг, аммо бир косадан (қадахдан) ичманг.

Бир-бирингизга нон беринг, бир нонни бирга еманг.

Бирга ўйнанг, бирга куйланг, бирга завқланинг, аммо соз торларидай ўзингизни ёлғиз тутинг. Ахир бир мусиқийни куйловчи торлар ҳам якка туради.

Бир-бирингизга кўнгили беринг, аммо унга эгалик қилманг.

Зеро фақат Ҳаёт дастигина қалбингизни қабул қилгуси.

Бирга туринг, аммо жуда яқин бўлиб кетманг. Зеро масжид, харам устунлари бир томни тутиб турса ҳам ўзаро яқин турмайдилар. Чинор билан сарв ҳам бирга ўсмайди.

Болалар ҳақида

Бола кўтариб турган бир аёл сўради:

– Бизга болаларимиз ҳақида гапиринг.

Авлиё жавоб берди:

– Болаларингиз сизники эмас. Улар Умр, Ҳаётнинг ўғил, қизларидур. Уларни сизлар дунёга келтирасиз, аммо улар сизлар учун дунёга келмайдилар.

Гарчи болаларингиз сизлар билан бирга яшаса ҳам, аммо сизлар билан эмасдир.

Сизлардан болалар меҳрингизни олади, аммо кўнглингизни ва фикрингизни олмайди.

Чунки уларнинг ўз кўнгли, ўз фикри бор.

Сиз уларнинг вужудларига паноҳ (бошпана) берасиз, аммо кўнгилларига эмас.

Чунки болаларнинг кўнгли эртанги кунларда-ки, сиз у кунларни тушингизда ҳам кўролмайсиз.

Сиз болаларингизга ўхшашга уринсангиз майли, аммо уларни ўзингизга ўхшатишга уринманг.

Чунки умр орқага қайтмайди ва бугунги кунда тўхтаб қолмайди.

Сиз Аллоҳ қўлидаги камонсиз, болалар камондан учган ўқлардир, улар сиздан узоққа боради.

Сайёд сизнинг камондай қаддингизни қаттиқроқ эгадики, ўқларингиз тез ва узоққа борсин дейди.

Қаддингиз камонини эгаётган Сайёд сиздан хурсанд бўлсин. Шуни ўйланг.

Чунки Сайёд ўқи узоққа учганидан қанчалар хурсанд бўлса, жим турганиниздан ҳам шунча қувонч олади.

Садақа нима?

Бир бадавлат одам сўради:

– Садақа ва закот нима?

Авлиё жавоб берди:

– Сиз мол-мулкингиздан садақа берсангиз жуда кам қисмини берасиз.

Фақат ўзингизни садақа қилсангиз чин садақадур.

Чунки мол-мулкингиз эртага муҳтожлик келиб қолишдан кўрқиб йиғаётган нарсаларингиздур.

Каъбатуллоҳга бораётган зиёратчиларнинг энг зийрак ити ўзига берилган янги суякни эртанги кунга деб, асраб қумга кўмиб қўйса, эртанги кун у қаерда бўлади?

Эртанги муҳтожликдан кўрқишнинг ўзи муҳтожлик эмасми?

Сув тўла қудуқ олдида туриб, ташналикдан кўрқишнинг ўзи ҳам сира қонмас ташналиқдир.

Шундай одамлар борки, моли жуда кўплигига қарамай, жуда оз садақа беради. Бундайлар муҳтожларни ўйлаб эмас, ўзлари обрў, шуҳрат топиш учун садақа берадилар, бундайларнинг садақалари манфурдир.

Шундай одамлар борки, ўзларида не бўлса, борини садақа қиладилар. Бундайлар ҳаётга, (Аллоҳга), унинг саҳийлигига ишонадилар. Буларнинг сандиқларини Аллоҳ сира бўш қолдирмайди.

Баъзилар хурсандчилик билан садақа берадилар. Шу хурсандчиликнинг ўзи улар учун мукофотдир.

Баъзилар оғриниб садақа берадилар, шу оғриқ уларнинг жазосидир.

Шундай одамлар борки, садақа беришда оғринмайдилар, беришдаги хурсандчиликни ҳам, эртанги савобни ҳам кўзда тутмайдилар. Бу одамлар атрофга атрини таратувчи қийғос

гуллаган нок дарахтига ўхшайдилар. Ҳақ таоло шундай одамлар қўли билан садақа узатади, шундайлар кўзлари билан табассум қилади.

Сўраб келганга бериш савобдир, аммо сўралмасдан туриб бериш янада савоблироқдур.

Саҳоватли одам садақа олувчини топганига садақа бергандан кўра кўпроқ қувонади.

Бу дунёда (садақа беришдан кўрқиб) яширишга арзийдиган нима бор?

Сизга Аллоҳ берган ҳамма нарсалар бир кун сиздан тортиб олинур.

Шунинг учун мол-мулкингиз меросхўрларга ўтмай туриб, имконингиз борида садақа бериб қолинг.

Сизлар “Садақа берардим, аммо шунга муносиб одам бўлса” деб ўйлайсиз. Боғингиздаги дарахтлар, яйловин-гиздаги мол-қўйлар бундай ўйламайдилар.

Дарахтлар ва мол-қўйлар меваларини ва сутларини бермасдан яшай олмайдилар. Берадиганини яшириб қолиш булар учун ҳалокат келтиради.

Ҳақ таолодан кундузларини ва кечаларини олишга муносиб топилган одам бошқа барча нарсаларга ҳам муносибдир.

Ҳаёт уммонидан обиҳаёт ичишга муносиб бўлган одам сизнинг жилғангиздан ҳам ичишга муносибдир.

Сизнинг жасурлигингиз, қатъиятингиз ва хатто бепарволигингиздан ҳам ёмонроқ чўл борми дунёда?

Ким бўлибсизки, одамлар сизнинг хузурингизда либосини ечиб, моҳиятини яланғоч қолдирса, ўз қадрини ерга уришдан уялмаса?

Аввал ўзингизга боқинг-чи: бировларга садақа берувчи, Аллоҳнинг меҳр-шафқати воситаси бўлишга муносибмисиз?

Аслида фақат Ҳаёт (Ҳақ-таоло) ҳаёт беришга муносибдур, сизлар эса томошабинларсиз.

Эй, сиз, барча нарсаларни садақа қилиб олувчи одамлар. Одамзодга шукрона айтиш юкини ўз елкангизга ва садақа берувчилар елкасига гуноҳ қилиб ортманг.

Яхшиси, сиз берувчининг садақаларидан руҳланиб, қанот чиқариб, садақа бераётган одам билан биргаликда юксалинг.

Бергувчи одамга шукрона айтиш бурчини адо этиш учун ортиқча ташвишланиш — Яратгувчингиз саҳоватидан шубхаланишга ўхшайди.

Емак ва ичмак ҳақида

Таомхона эгаси бўлган бир чол сўради:

— Емак ва ичмак нимадур?

Авлиё айтди:

— Қани эди, илдизлари ҳавода бўлган ўсимлик каби заминнинг хуш исини ҳидлаб, нур эмиб, яшай олганингизда!

Аммо сиз таомга тўйишингиз учун бирор жониворни ўлдирсангиз, ташналигингизни қондириш учун молнинг боласини сутсиз қолдирсангиз, шунинг учун емак ва ичмак нималиги сиз учун сир бўлиб қола қолсин.

Модомики шундай экан, дастурхонингиз ўрмону водийлардан келтирилган бегуноҳ жониворларни янада бегуноҳроқ ва покизароқ зот — одамзотга қурбонлик келтириладиган ибодатгоҳ бўлсин.

Бирор ҳайвонни сўяр экансиз, кўнглингизда бундай дуо қилинг:

“Сени ҳалок этаётган қудрат бир куни мени ҳам ҳалок этади. Ва мени ҳам (Ер) ютиб юборади.

Зеро сени менинг қўлимга туширган қонун бир куни мени янада қудратлироқ қўлларга топширади.

Сенинг қонинг ва менинг қоним Қазо дарахтининг илдизларини намлаш учун тўкиладиган томчилардир”.

Бирорта олмани тишлаётганингизда дилингизда айтинг:

“Сенинг уруғларинг менинг танамга экилмоқда,
Эртанги гунчаларинг қалбимда қийғос гул очади.

Сенинг хуш исларинг менинг нафасимга айланади.

Шу тарзда иккаламиз йилнинг барча фаслларида шод-хуррам яшаймиз”.

Қузда тоқзорлардан узум узиб келтирганингизда уни эзиб шарбатини олиш олдидан дилингизда бундай денг: “Мен ҳам токман, менинг ҳам узумбошимни чарх эзиб, сувимни чиқаради ва гулларни суғоришади”.

Қўшиғингизда куз фаслини, тоқларни, узум эзувчи ховонларни эсланг.

Меҳнат нима?

Шундан сўнг деҳқон сўради:

– Биз меҳнат учун туғилганмизми?

Донишман жавоб берди:

– Сиз, деҳқонлар, тупроқдан узоқлашиб кетмаслик, замин руҳидан жудо бўлмаслик учун меҳнат қиласиз.

Зеро дангасалик – заминга ва йил фаслларига бегоналиқдур, чексизликка интилаётган улуғвор ҳамда камтаринлик ила мағрур ҳаёт оқимидан четга чиқишдур.

Меҳнат қилаётганингизда сиз найга ўхшайсиз, най – замон шивирларини куйга айлантиради.

Оламда борлиқ жўр бўлиб куйлаётганида сиз най бўлмасдан сассиз, соқов оддий қамиш бўлиб туришни ҳоҳлармидингиз?

Аммо сизга доимо: Меҳнат – қарғишдир, ишлаш – бахтсизлик келтиради, деб ўргатишади.

Мен бошқа гап айтаман: Меҳнат қилаётганингизда бағридан яралган зот келгусида яхши, эзгу ишлар қилади, деб орзу қилган Замин – Тупроқнинг умидлари ушалади. Меҳнат қилаётганингизда ҳаётни севасиз, қадрлайсиз.

Ҳаёт ишқи билан меҳнат қилиш эса Яратгувчига бўлган севгингиз каби сир-асрордур. Аммо сиз тирикчилик учун тер тўкиб меҳнат қилиш – пешонамга битилган қарғиш чизиги деб ўйласангиз, билингки, пешона теригина (Аллоҳнинг раҳмини келтириб) қарғиш чизигини ўчира олади.

Сизга яна: ҳаёт зулматдур деб уқтиришган. Сиз эса яшашдан чарчаган одамларнинг бу гапини такрорлайсиз. (Аммо бу тўғри фикр эмас).

Меҳнат ҳақида мен бундай дейман:

– Ҳаёт – чиндан ҳам зулматдир – агар ҳаракат бўлмаса.

Ҳаракат кўр-кўронадир – агар билим бўлмаса.

Билим ҳам бекордир – агар меҳнат бўлмаса.

Ҳар қандай меҳнат бесамарадир — ихлос бўлмаса.

Агар ихлос билан меҳнат қилсангиз сиз ўзингизни танийсиз, бир-бирингизни танийсиз ва Аллоҳ таолони танийсиз.

Ихлос билан меҳнат қилиш нима?

Бу — қалбингиз иплари билан маъшуқангизга аталган либос тиқишдур.

Бу — шундай чиройли бино қуришки, унда гўё қалбингиз маҳбубаси яшайди.

Бу — дала, боғларга шундай уруғлар экишки, уларнинг мевалари маъшуқангиз дастурхонига аталгандур.

Бу — барча ишларингизни мусаффо руҳ билан, чин дилдан бажаришдур.

Ва ишлаётганингизда оламдан ўтиб кетган барча азишларнинг арвоқлари сени кузатиб турганини хис этинг.

* * *

Сизлардан кўпинча мана бундай сўзларни уйқусирагандай гапирганларингизни эшитганман: “Мармар тошларни тарошлаб, ўз руҳининг сувратларини ясаган одамнинг қалби ерни шудгор қилувчининг қалбидан гўзалроқ, Олижаноброқдир. Осмон камалагини матоҳга инсон шаклида туширган одам сандалия — шиппак тўқувчи одамдан аълороқдир”.

Мен эса, уйқусираб эмас, аниқ-равшан шуни айтмоқчиманки:

Шаббода маҳобатли чинорга ҳам, нозик ўт-ўланларга ҳам бир ҳил меҳрибонлик билан қарайди. Ана шу шаббода товушини меҳри билан нафис куйга айлантирган одам аълороқдир.

Меҳнат — бу кўзга кўрина бошлаган муҳаббатдир.

Агар сиз меҳр билан эмас, қаҳр билан меҳнат қилаётган бўлсангиз, меҳнат қилмай кўя қолинг. Яхшиси, сиз қувониб меҳнат қилувчилардан ибодатхона дарвозаси олдида ўтириб, ҳайр-садақа сўраганингиз яхшироқдир.

Агар ҳафсаласизлик билан нон ёпсангиз бундай нонингиз тахир чиқади, еган одам маза қилмайди.

Агар кўнгилгашлик билан узум эсангиз, шарбати оғу-захарга айланади.

Агар фаришта бўлсангиз ҳам дардли қўшиқни дилдан айтмасангиз овозингиз одамларнинг гашига тегади. Одамлар қўшигингиздан кечани ҳам, кундузни ҳам ажратолмайдилар.

Кувонч ва қайғу

Сўнг бир аёл сўради:

– Кувонч нимаю, қайғу нима?

Донишманд жавоб берди:

– Сиз қувонч деган нарса қайғунгизни яшириш учун ниқобдир.

Кулгингиз кўз ёшингиз билан тўла қудуқ қалбингиз тубидан эшитилади.

Шундай эмасми?

Қайғу руҳингизга қанча кўп сингса шунчалик қувончга муҳтожсиз.

Сизни қувонтирувчи шароб сақлаган хум кулолнинг тандирида узоқ куйдирилмаганми?

Руҳингизни қувонтирувчи тамбурни уста дарахтни кесиб ва шилиб ясамаганми?

Қалбингиз тубига диққат билан қарасангиз, кечаги қайғуларингизни бугунги кулгиларингиз тошлари босиб турганини кўрасиз.

Қайғу келганида эса кечаги қувончлар учун йиғлаётган бўласиз.

* * *

Баъзиларингиз “Кувонч қайғудан кучлироқ” дейсиз.

Бошқаларингиз эса “Йўқ, қайғу кучлидир”, дейсиз.

Мен бўлсам сизларга: улар айрилмас эгизаклардир, дейман.

Улар сизнинг уйингизга бир кунда меҳмон бўлиб келишади.

Дастурхон устида қувонч билан ўтирсангиз, тўшагингизда қайғу бирга ётишини унутманг.

Зеро сиз тарози палласи каби, қувонч ва қайғу орасида чайқаласиз.

Фақат қалбингиз бўм-бўш бўлиб қолганида қувонч ҳам, қайғу ҳам йўқолади.

Уй-жойлар ҳақида

Тош терувчи бир қадам яқинлашиб сўради:

– Уй-жойлар ҳақида гапириб берсангиз.

Валийуллоҳ жавоб берди:

– Шаҳар деворлари ичида уй-жой қуришдан аввал чўлларда хаёлан уйлар қуринг ва боғлар қилинг.

Зеро ҳар куни уйингизга қайтаётганингизда худди чўлда уй қуриб, пиёда қайтгандай ҳориб-чарчаган бўласиз.

Уйингиз сизнинг каттакон вужудингиздир. Бу вужудингиз кундузи қуёшда қизийди, кечаси совийди, сиз ухлаганда у ҳам тушлар кўради, тушида уйингиз ўзини ўрмон, боғларда, қирлар устида кўради.

Кошки сизларнинг (шаҳарда қисилган) уйларингизни уруғлардай ховучимга солиб, ўрмон ва қир, ўтлоқларга сочиб юборсам!

Кошки, яшил водийлар сизнинг кўчаларингиз, яшил ўрмонлар – хиёбонларингиз бўлса, бир-бирларингизни узумзор боғлардан излаб топсангиз, уйга келганида кийимларингиздан ер, тупроқ ҳиди анқиб турса.

Аммо ҳали бундай замон келгани йўқ.

Қадим аждодларингиз сизларни бир-бирларингизга жуда яқин жойлаштирган – қўрқувдан қутилишингиз учун. Аммо бу қўрқув ҳали узоқ давом этади. Шаҳар деворлари сизнинг ўчоқларингиз билан далаларингиз орасини ҳали узоқ вақт тўсиб туради.

Нечун бир-бирингиздан қўрқасиз. Сизлар бу тор уйларингизда, зич ёпилган эшиклар ичида нималарингизни яширгансиз, эй, Орифобод одамлари!

Қани айтинг-чи, сизлар ўртангизда тинч-тотувлик, хотиржамлик – яъни, куч-қувватингизга ишончингиз борми?

Жимираган юлдузлар бошингизда гумбаз бўлган чоғларни эслайсизми? Ана шу юлдузли само – ақл-идрок оламини эслайсизми?

Ёғоч ва тош буюмларингиздан сизни узоқлаштириб, муқаддас тоғлар сари етакловчи нафосат хисси борми сизларда?

Сизлар оромни, жўнгина жимжитлик, хотиржамликни

истайсиз. Мана шу хотиржамлик истаги уйингизда аввал меҳмон, кейин эса амр қилувчи ҳукмдорга айланади.

Хотиржам бўлиш истаги туфайли сизнинг эхтиросли истақларингиз сўниб, майдалашиб, қўғирчоққа айланади. Хотиржам бўлиш истаги сизни бўйсундириб, қамчи билан уриб туради. Хотиржамлик истаги юмшоқ қўллари билан сизни силаётгандай бўлади, аммо унинг юраги – темирдандир.

Хотиржамлик истаги сизни тўшагингиз узра аллалаётгандай кўринади, аслида у сизнинг устингиздан кулади.

У сизнинг ақлингизга офарин дейди ва ақлингизни заифлаштириб, мўртлаштириб, гулбаргларига ўрайди.

Чиндан ҳам хотиржамлик истаги қалб эхтиросини ўлдиради ва уни гўрга кузатаётиб, устидан кулади.

Аммо кенгликларда яшайдиган, тиниб-тинчимайдиган, серташвиш, жонсарақ одамлар эса хотиржамлик пайтларида ҳам унинг тузоғига бўйин эгмайдилар.

Бундай жонсарақ одамларнинг уйи лангарда тўхтаб турган кемага эмас, елкани кенг очилган, сафарга шай кемага ўхшайди.

Бундайларнинг уйи жароҳатга босилган малҳамли тасма эмас, кўзни асрагувчи киприкдир.

Кенг жойда яшасангиз тор эшикдан ўтиш учун қанотларингизни йиғиштирмайсиз, шифтга урилишидан қўрқиб, бошингизни эгмайсиз, деворлар ёрилиб, йиқилиб тушади, деб қўрқмайсиз.

Тириклай ўлганлар қурган тобутга ўхшаш уйларда яшамай, кенг жойларда, дала, қирларда яшаш яхшидир.

Уйларингиз қанчалик мухташам ва улуғвор бўлмасин, уларнинг ичида сир-асрорларингиз яширин қолмайди, яширин истақларингиз ҳам (Аллоҳ уларни эшитиб, кўриб туради).

Зеро, чексиз бепоён уйларингиз – осмонлардир, уларнинг дарвозаси – тонгги туманлар, деразалари эса – қўшиқлар ва тун сокинлигидир.

Кийим-кечак нима?

Тикувчи сўради:

– Кийим-кечак ҳақида гапирсангиз.

Донишманд жавоб берди:

– Кийимларингиз баданингиз гўзалликларини яшириб туради, аммо дилингиздаги хунукликларни яширолмайди.

Сиз кийимлар эркин бўлишини истайсиз, аммо ўзингиз уларга асир бўласиз.

Қуёш ва шамолларга либосингизни эмас, вужудингиз (ва кўнглингиз)ни тутсангиз эди.

Зеро, ҳаёт нафаси – қуёш нурларида, ҳаётнинг қўллари – шамоллардадир.

Баъзилар дейдики: “Шамолнинг (совуқ) еллари бизнинг кийим-кечаклар ижодкоридир”.

Ҳа, чиндан ҳам либосингиз устаси шимол еллари. Аммо унинг учун ҳаё ва ибо – тўқув дастгоҳи, мушаклар ҳорғинлиги – чевар ипларидир.

Шуни унутмангки, уятчанлик (ҳаё ва ибо) сизни ёмон кўзлардан асрайди.

Ёмон кўзлар дунёда йўқолсайди, уялишга ҳожат қолмаган бўларди.

Шуни унутмангки, замин учун яланг оёқларингизни хис этиш, шамол учун сочларингиз билан ўйнашиш ёқимлидур.

Савдо-сотик ҳақида

Бир савдогар сўради:

– Савдо-сотик нимадур?

Донишманд жавоб берди:

– Дала, боғлар, замин сизга ҳосилларини узатар экан, ҳовучингизга тўлгани сизга етарлидур.

Замин ноз-неъматларини айирбошлаш билан мўл-кўлчилик, фаровонлик туғилади.

Аммо айирбошлашда меҳр, ҳайрихоҳлик ва адолат йўқолар экан, бировларни очкўзлик, бировларни очлик ўз домига тортади.

Сизлар — денгиз, дала ва боғларнинг заҳматкашлари бозор майдонида тикувчилар, қулоллар ва қандолатчиларни учратар экансиз, Аллоҳдан сўрангки, Замин фаришталари сизларнинг ноз-неъматларингиз ўлчанадиган торозуларни, ҳисоб-китобларни адолатли қилсинлар.

Бозорга қуруқ қўл билан келувчи, фақат гап сотувчи (дангаса) одамларни киритманг.

Уларга айтилганки: “Яхши яшашни истасангиз, биз билан далада ишланг ёки денгизга тўр ташлаб балиқ тутинглар.

Зеро ер ва денгиз бизга қанчалар саҳоватли бўлса, сизларга ҳам шунча саҳоватлидур”.

Ва мабодо бозор майдога ашулачи хофизлар, раққосларни ва сурнайчилар келса уларнинг ҳам “моллари”ни сотиб олинг, гарчи уларнинг моллари рўё ва орзулардан тўқилган бўлса ҳам. Чунки уларнинг “моллари” кўнгил либоси ва ноз-неъматларидур.

Бозордан кетар экансиз, шундай қилинганки, ҳеч ким у ердан қуруқ қайтмасин. Зеро, орангизда энг муҳтож, энг бечора одамларнинг ҳам тилагига ётмаса, Ер фаришталари ором топмайдилар.

Жиноят ва жазо ҳақида

Шундан кейин шаҳар қозикалони олдинга чиқиб сўради:

— Жиноят нимаю, жазо нима?

Пири комил жавоб берди:

— Сизнинг дайди руҳингиз шамоллар орасида қолса, бировларга ҳам, демак, ўзига ҳам зарар етказишга уринади.

Сиз гўё Аллоҳ даргоҳига келиб, ҳузурингга кираман, деб тўполон кўтарасиз ва Аллоҳ тўполонни эшитмайди деб ўйлайсиз.

* * *

Сизларнинг руҳингиз жавҳари — илоҳийдир. Бу тоза руҳ қанот чиқариб, тўполон, ғалвалардан узоқлашган инсонларни арши-аълога кўтарди.

Руҳингиз жавҳари куёшдай нурафшондир. У кўрсичқон ишларига ва илон уяларига кирмайди.

Аммо табиатингиз фақат илоҳий жавҳардангина иборат эмас.

Сизнинг табиатингизда инсонга хос хислатлар кўп, аммо сизда ҳали ҳайвонлик ҳам оз эмас, вужуд ва руҳингизда мудраб ётган бир хунук, митти маҳлуқ борки, у ҳали замон уйғониб қолиши мумкин.

Ҳозир руҳингиздаги инсонлик ҳақида гапирмоқчиман. Зеро жиноят нималиги ва жазо нималигини сизнинг илоҳий жавҳарингиз ҳам, сизда мудраб ётган митти маҳлуқ ҳам билмайди, балки сиздаги инсонлик билиши, фарқлаши мумкин.

* * *

Кўпинча сизлар ёвузлик қилувчилар ҳақида шундай гапирасизларки, гўё ўзларингиз сира ёвузлик қилмагандай, ўзингизни уларга қўшмайсиз. Улар сизларнинг оламингизга чақирилмаган меҳмондай кўринади.

Билингларики, азиз-авлиёлар ҳам ҳеч қачон ҳақ-таоло мартабасига етмагандек—

Сизларнинг энг тубанларингиз, ёмонларингиз ҳам Иблис даражасига етолмайди.

Дарахтнинг ҳар бир япроғи сарғайишига барча шоҳ, бутуқлари индамай қараб тургандай—

Сизлардан биттангиз бошқаларингиз индамай қараб турганингиз учун жиноят қилади.

Сиз ҳам йўл, ҳам йўлчидирсиз.

Илоҳий жавҳарингизни излаб, барчангиз саф тортиб кетаётганингизда орангизда биттангиз йиқиласиз. Сафдаги ҳамма одамларни йиқилган одам йўлда қоқиладиган тош борлигидан оғоҳлантиради.

Йиқилган одам сафда олдин бораётганлар айби билан ҳам йиқилган, чунки олдингилар ҳалиги тошни йўлдан олиб ташламаганлар.

Сизларга малол келса ҳам шуни айтиб қўяй:

— Ўлдирилган одам ўлимига ўзи ҳам сабабчидир.

Ўғрилاردан эҳтиёт бўлмаган одам пули йўқолишига ўзи ҳам айбдордир.

Виждонсиз одамнинг ёмонлик қилишига бир четга чиқиб, тинч яшаётган авлиё ҳам айбдор.

Ҳалол одам ҳам ёмон иш қилиб қўяди.

Айбдор одам кўпинча ҳақорат қилинган одамдан жабр кўргани учун ёмонлик қилади.

Қамоқда ётган кўпчилик маҳбусларнинг жиноятига айбсиз, покдомон одамлар сабабчи бўлиши мумкин.

Сизлар ҳақ билан ноҳақни, яхши билан ёмонни ажратолмайсиз.

Уларнинг иккаласига ҳам қуёш бирдай нур сочади, қора ип билан оқ ип бир қатимга эшилгандай.

Қатимдаги қора ип узилса тикувчи дастгоҳни тўхтатиб, бутун матоҳни текшириб кўради.

Сизлардан бирортангиз эрига хиёнат қилган аёлни айблаб, ҳукм чиқарар экансиз, эрининг кўнгли ҳам бошқада эканлигини, унда ҳам айб борлигини ўйлаб кўринг.

Сиз бировни хафа қилган одамни урмоқчи экансиз, хафа қилинган одамнинг кўнглида не борлигини (у ҳам жуда бегуноҳ эмаслигини) ўйлаб кўринг.

Бирортангиз адолатли иш қиламан деб, ёмон дарахтни кесиб ташлаш олдидан унинг илдизи борлигини ҳам ўйлаб кўринг. Ана шу илдизлар ичида яхшиси ҳам, ёмони ҳам, мева берадигани ҳам мева бермайдигани ҳам борлигини кўрасиз.

Адолат қилувчи қозилар, сиз:

– Вужуди пок, лекин руҳи нопок одамга қандай жазо берасиз?

Ўзининг руҳи ўлган, лекин бошқанинг вужудини ўлдирган одамга қандай жазо белгилайсиз?

Алдамчи ва золим одам агар ўзи ҳам алданган ва зулм кўрган бўлса нима қиласиз?

Қилган ёмонлигидан кўра афсус-надомати зиёдароқ одамни қандай жазолайсиз?

Гуноҳ қилганига афсусланиб, тавба қилишнинг ўзи адолатли эмасми? Сиз шу адолатга жон-дилингиз билан хизмат қилмайсизми?

Аммо сиз айбсиз одамни мажбуран тавба қилдиришингиз, айбдор одамнинг тавбасига парво қилмаслигингиз адолатсизликку?

Қоронғу, зулматда одамлар қандай жиноятлар қилаётганининг билмайсиз. Фақат олам ёришганда (қиёмат куни)

билишингиз мумкин. Ана шунда илоҳий жавҳар эгаси ҳам. қоронғуликда қалбидаги маҳлуқ (нафси аммора) истаги билан жиноятлар қилган одам ҳам бир одам эканлигини кўрасиз.

Қонунлар ҳақида

Шундан сўнг бир қози сўради:

– Устоз, қонунлар ҳақида гапириб берсангиз.

Донишманд жавоб берди:

– Сизлар қонунлар чиқаришни яхши кўрасиз. Аммо қонунларни бузишни ундан ҳам яхши кўрасиз.

Сиз денгиз соҳилида қумдан уйлар қуриб, яна бузиб қувониб ўйнаётган болаларга ўхшайсиз.

Сиз қум устида қаср қураб экансиз, уммон тўлқинлари уни бузиб ташлайверади.

Қурган қасрингизни ўзингиз бузаётганингизда уммон ҳам сизга қўшилиб, қийқириб қувонади.

Чиндан ҳам уммон кўнгли беғубор болалар билан бирга қувонади.

Аммо одамлар борки, уларнинг ҳаёти уммон эмас, одамлар учун чиқарилган қонунлар қумдан ясалган қаср эмас. Буларга нима дейиш мумкин?

Кимларгадир ҳаёт ҳарсангтош, қонун эса ўша ҳарсангни йўниб, Инсонга ўхшатадиган пичоқ, пойтешадир.

Рақсга тушаётганларни ёмон кўрадиган чўлоқ одам ҳақида нима дейиш мумкин?

Хўкиз ўз бўйинтуруғини яхши кўради ва ўрмонда озодликда юрган буғу ва кийикни бошпанасиз дайдилар, деб ҳисоблайди. Бундай хўкиз ҳақида нима дейиш мумкин?

Пўст ташлай олмайдиган илон бошқа (яъни, пўст ташлаган) илонларни яланғоч ва уятсиз деб ўйлайди.

Тўй зиёфатига ҳаммадан олдин борадиган одам еб-ичиб, бўкиб кетади-да зиёфатлар қонунбузарларнинг жойи деб ёмонлайди.

Ўзлари қуёшга елкаларини тутиб, офтобни ёмонлайдиган бундай одамлар ҳақида нима дейиш мумкин?

Бундай одамлар фақат ўзларининг соясини кўради ва шу сояни қонун деб (яъни, қонун биз учун деб) ҳисоблайдилар.

Қуёш бундайларга фақат соя бериш учун хизмат қилади.

Қонунларни эътироф этиш – ердаги сояларни қонун деб, сояга эргашув кабидир.

Аммо қуёш тарафга қараб бораётганларни ҳеч қандай соялар тўхтатиб қололмайди.

Шамолдай елаётган эй, сиз одамлар, ҳеч қандай шамол паррак сизларга йўл кўрсатиб беролмайди.

Сиз агар бўйинтуруқни ташласангиз, ҳеч бир қонун сизнинг қўл-оёғингизни боғлай олмайди. Аммо қамоқхона дарвозасига яқин келиб қолган бўлсангиз бошқа гап.

Агар занжирларсиз, эркин яшамоқчи бўлсангиз, қонунлардан кўрқишга ҳожат қолмайди.

Эй, Орифобод аҳли, сизлар ноғорани ва лирани чалдирмай қўйишингиз мумкин, аммо ҳеч бирингиз (ҳеч қандай қонун билан) тўрғайга сайрашни манъ этолмайсиз.

Озодлик ҳақида

Нотиқ сиёсатчи савол берди:

– Озодлик недур?

Донишманд жавоб берди:

– Сизларни шаҳар дарвозалари олдида ва уйда ўчоқ, меҳрибонларингиз олдида озодликка, эркакка сажда қилаётганингизни, унга мадҳу сано айтаётганингизни кўрдим. Бу ишингиз худди қулларнинг ўз золимларини мақташига ўхшаб кетади, гарчи золимлар қулларни ҳалок этаётган бўлса ҳам.

Ҳа, ибодатхона, боғу хиёбонда, қалъа деворларининг соясида сизлар озодликни, эркакни бўйинтуруқ ва кишан каби тақиб юрганганингизни кўрдим.

Бу ишингизни кўриб, юрагим қонга тўлди, чунки озодлик учун курашув ва унга эришув ҳақидаги сафсаталарингиз, хатто озодликка чиқиш истагингизнинг ўзи сизни қул қилади, оёғингизга кишан, бурнингизга жилов бўлади. Сиз озод бўлиш истагидан қутилганингиздагина ўзингизни чинакам озод хис этишингиз мумкин.

Кунларингиз ва тунларингиз муҳтожлик ва кулфатдан қутилганда, бу муҳтожлик ва кулфатларни кишан қилиб эмас, белингизга белбоғ қилиб, эркин ишга тушганингизда-гина озодликка чиқа оласиз.

Ҳақиқатга етишай деб турган умрингиз тонгида сиз ўзингизни кишанга солгансиз, туну кун сизни қийнаётган мол, дунё ташвишларидан қачон қутилиб, қадингизни ростлаб, ҳақиқат нурига интилсангиз, ўшанда озод парвоз қила оласиз.

Сиз озодлик деб интилаётган нарса, қуёшда ялтираб, кўзингизни қамаштираётган нарсалар (яхши ишлар қилишингизга ҳалақит бераётган) энг мустақкам кишанлардир.

Сиз озодликка эришаман деб ўзлигингизни парча-парча қилиб йўқогмаяпсизми?

Мабодо, адолатсиз қонунларни йўқотишни истасангиз, ўйлангки, бу қонунларни ўзларингиз бошингизга бало қилиб чиқаргансиз.

Барча қонун китобларини ёқиб юборсангиз ҳам қутилмайсиз, чунки бу бидъатлар сизларнинг кўнглингизга ёзилган. Уларни ўчириш қўлингиздан келмайди, улар бир денгиз сув қуйсангиз ҳам ўчиб кетмайди.

Мабодо золим ҳокимни йўқ қилишни истасангиз, билингки, бу (ҳокимнинг) тахти саройдагина эмас, балки — энг ёмони — сизнинг қалбингиздадур.

Чунки ҳар қандай золим қулликни бўйнига олган одамларга ҳукмини ўтказади, ўзини эркин хис этувчи, қадрини билувчи одамларга (ўзи бировга зулм қилмайдиган эркин кишиларга, уятли ишлар қилмагани учун мағрур одамларга) ҳукмини ўтказолмайди.

Мабодо сизни қийнаётган ғам-ташвишдан қутилмоқчи бўлсангиз, билингки, бу ғам-ташвишларга ўзгалардан кўпроқ ўзингиз ўзингизни гирифтор этгансиз.

Мабодо қўрқувдан қутилишни истасангиз, билингки бу қўрқув сабаби бошқа одамларда эмас, ўз кўнглингиздадир.

Зеро, табиатингизда марғуб ва манфур, азиз ва жирканч тилақлар, сиз излаётган ва қутулишни истаган хислатлар айқаш-уйқашдир.

Шуларнинг барчаси кўнглингизда нур билан соядай ажрал-масдан яшайди.

Мабодо кўнглингизда соя очариб, йўқола бошласа, нурингиз ҳам камайиб, бошқа, кучлироқ нурнинг соясига ўхшаб қолади.

Озодлигингиз ҳам шундай. Агар эркинлигингиз кишан-лардан бўшаса, янада каттароқ эркинликнинг кишанларига айланиб қолади.

Ақл ва ҳиссиёт ҳақида

Яна кароматгўй аёл сўз олди ва сўради:

– Ақл нима ва ҳиссиёт нималигини айтиб беринг.

Авлиё жавоб берди:

– Кўпинча кўнглингиз жанг майдонига айланади – ақлу иродангиз билан ҳиссиётларингиз ўзаро жангга киришади.

Агар мен сулҳ элчиси (яраштирувчи) бўлсам, кўнглингиздаги курашни, рақиблар жангини тўхтатиб, ҳар иккала томондаги лашкарни – барча зарраларни бирга куйлашга чақирардим!

Аmmo ўзингиз ўз кўнглингиздаги зарраларни севга-нингизда эди, уларнинг олишувига йўл қўймасдингиз.

Кўнглингиз ва эҳтиросингиз – дилингиз денгизда пўртаналарда бораётган кеманинг бурғичи (рули) ва елканларидирки, буларнинг ҳар иккаласи кема учун зарурдир.

Агар бурғич-рул ишдан чиқса, бўрон елканларга урилиб, кемани номаълум тарафларга олиб кетади, агар елканлар парчаланса, етакчи-рул кемани бирор тарафга буролмайди.

Ёлғиз ақлнинг ўзи қолса – ҳамма нарсани чеклайди, чегаралайди. Ёлғиз эҳтирослар қолса – вужуд ва руҳни куйдириб кул қилади.

Шунинг учун кўнглингизда ақлингиз эҳтиросга, унинг куйлашига йўл берсин, эҳтиросларингиз ақл кўрсатган йўлдан борсин. Ақлингиз эҳтирослар оловига сув сепиб, ўчириб турсин. Шунда эҳтиросларингиз худди самандар ёки қақнус каби ҳар кун ўлиб, ҳар кун яна қайта қад кўтаради.

Истардимки, ақл билан эҳтирос ўзаро душман эмас, балки, иккаласи кўнгил уйида азиз меҳмонлар бўлса.

Кўнгил уйининг мезбони ахир меҳмонлардан бирини

эъозлаб, бошқасини ерга урмайди. Иккаласидан бирини устун кўйсангиз — ҳар иккаласи сизга ишончини йўқотади.*

Яшил қирлар орасида, кумуш ранг тераклар соясида ўтириб, олис далалар ва ўтлоқлар билан оромингизни баҳам кўраётганингизда кўнглингизда “О, Аллоҳ таоло, ақлни дилимга ошно эт!” деб дуо қилинг.

Мабодо шамол ва бўрон ўрмондаги дарахтларни ларзага солиб, момоқалди роқ чақиб, осмон қудратини намоён этса, дилингизда айтинг: “Ҳақ таоло қудратлидир! Олам Унинг қудрати билан ҳаракатга келади!”

Модомики, умрингиз илоҳий оламда бир нафасчалик, илоҳий ўрмонда бир япроқчалик экан, сиз ақл билан ором олинг ва эҳтирос билан йўлга тушинг.

Оғриқ ҳақида

Бир аёл сўради:

— Оғриқ нимадур?

Валийуллоҳ жавоб берди:

— Сизнинг оламини тушуниш иқтидорингиз садаф ичидаги гавҳарга ўхшайди. Оғриқ эса ана шу гавҳар яширинган садафнинг ёрилиб, гавҳарнинг юзага чиқишидир.

Меванинг данаги чақилганида мағзи ёруғлиққа чиққанидек, сиз ҳам чақилиш оғриғини англашингиз керак.

Сизнинг қалбларингиз ҳар куни ҳаёт фаройиботларини кўравериш, чарчаб қолган. Агар қалбингиз ҳориб қолганида сиз хис этган оғриқ шодликдан ҳам ажойиб кўринарди.

Далаларингизда йилнинг тўрт фаслини қандай хис этсангиз, қалбингизнинг баҳори, ёзи, кузи, қишини ҳам ўшандай равшан хис этур эдингиз.

Ва ўшанда қалбингизнинг қайғули қиш фасли манзараларига ҳам хотиржам боқар эдингиз.

*Имом Зайниддин Муҳаммад Ғаззолий “Кимиёи саодат” асарида инсон руҳида дилни — подшоҳ, ақлни — вазир деб таърифлайди. *Тарж.*

Сиз, одамлар, оғриқларнинг кўпини ўзингизга ўзингиз орттирасиз.

Оғриқ – бемор қалбингиз шифо топиши учун табиби ҳозик берадиган аччиқ доруга ўхшайди.

Шунинг учун Яратгувчи Табибга ўзингизни топшириб у бераётган аччиқ доруларни нолимасдан жимгина ичаверинг, чунки бу доруни бергувчи кўл Яратгувчининг қудрат кўлидир.

Парвардигорингиз узатган дору тўла пиёлани тотига-нингизда лабингиз куйиб қолса ҳам чиданг, чунки бу пиёлани Кулол кўз ёшларида қорилган лойдан бино қилган.

Ўзликни англаш

Бир олим киши сўради:

– Инсон ўзини қандай англайди?

Пири комил жавоб берди:

– Кундузлар ва кечаларнинг сирларини қалбингиз ёлғизликда, осудаликда англайди.

Кулоқларингиз эса, қалбингиз билиб олган нарсани эшитишни хоҳлайди.

Чунки сиз хаёлан билган нарсаларингизни сўзлар воситасида ҳам билишни истайсиз.

Тушда кўрган чашмаларингизга кўл тегизиб кўришни, хоҳлайсиз. Бу тилагингиз яхши.

Дилингиз чашмаси қайнаб-тошиб, ташқарига чиқишни, ҳаёт денгизига жилдираб, куйлаб оқишни хоҳлайди.

Ана шунда нигоҳингизга қалбингизнинг тубсиз теранликлари, улардаги хазиналар очилади.

Аmmo сиз ноёб билим хазиналарини ақл тарозуси билан тортиб, қанчалигини ўлчаб кўришга уринманг.

Чунки у хазиналар ниҳоясиз, тубсиз денгиздир.

Ана шунда “Бор ҳақиқатни билдим” деб ўйламанг. Айтингики: “Менга ҳақиқат пардаси очилди”.

“Қалбим йўлини, қаёққа бораётганини кўрдим” деманг. Яхшиси: “Руҳимга кўзим тушди” денг.

Негаки, руҳингиз турли йўллардан бориши мумкин.
Руҳ фақат бир йўлдан юрмайди, у қамишга ўхшаб ўсмайди.
Руҳ нилуфарга ўхшаб очилади, гулбарглари ҳар томон сочилади.

Дўстлик ҳақида

Ёш йигит сўради:

– Ё, валийulloҳ, дўстлик нимадур?

Донишманд жавоб берди:

– Сизнинг дўстингиз орзуларингиз ушалишидир.

Чин дўст – экинзор дала. Сиз бу далага меҳр билан уруф сепасиз ва ҳосил етишганда мамнунлик билан йиғиб оласиз.

Дўстингиз – дастурхонингиз ва ўчоғингиздир.

Чунки сиз ташналигингизда дўст олдига келасиз ва унинг ҳузурида ором топасиз.

* * *

Сизга дўст дилидаги фикрларни ишониб айтар экан, ёқмаса “ноғўғри” дейишдан кўрқманг, маъқул бўлса “Яхши” деган сўзни дариф тутманг.

Дўст жим турганида ҳам унинг овози сизга эшитилиб туради.

Чунки дўстлик шундай оламки, ўйлар, тилаклар, орзу-умидлар сўзсиз, жимжитликда тугилади ва сўзсиз қувонч келтиради.

Дўстдан айрилиқда куйинманг, қайғурманг, чунки унинг сизга ёқадиган барча фазилатлари у сиздан узоқлашганида билинади, зеро тоғнинг гўзал манзараси чўққига чиққанда эмас, балки олисдан, водийдан қараганда яхши кўринади.

Дўстликда кўнгил яқинлигидан бошқа мақсадни кўзламанг. (Яъни, тамаъ, ғараз аралашмасин.)

Зеро севги ўз сирларини кашф этишдан бошқа мақсадни кўзласа, у севги эмас, балки тузоқдир. Бу тузоққа арзимас нарсалар тушади.

Сиздаги энг яхши фазилатлар дўстингизни қувонтирсин. Яхшиликларингиз дўстингизга бўлсин.

Қалбингиз денгизи тошганини ҳам, тўлқинлар ортга қайтганини ҳам дўстингиз кўрсин.

Агар фақат биргаликда вақт ўтказиш учун дўст изласангиз бу унчалик зарур эмас.

Биргаликда яшаш, қувониш, қайғуриш учун дўст излай-дилар. (Вақт ўтказиш учун эмас.)

Кўнглингиздаги бўшлиқни тўлдириш учун эмас, орзу истакларни рўёбга чиқариш учун дўст керак.

Дўстингиз бўлса ҳаётда кичик қувончлар ва ҳазил мутойибалар ҳам роҳат-фароғат келтиради.

Чунки ана шу кичик хурсандчиликлар тонгги майсалар устидаги шабнамга ўхшайди, демак, бу — сизларнинг ҳаёт тонгингиздир.

Сўзлар

Бир адабиётчи олим сўради:

— Ё, устоз сўз нимадур?

Донишманд жавоб берди:

— Фикр-ўйларингиз ичингизга сизга кетганида сўзга айланади.

Қалбингиз ёлғизликдан зерикканида унинг ҳаёти тилга кўчади ва овоз уни ёлғизликдан қутқазади.

Аммо сўзлар кўплиги фикрни чалажон қилади.

Фикр сўз қанотида учадиган қушдир. Лекин у сўзларнинг қафасида яхши қанот ёзиб учолмайди.

Баъзиларингиз ёлғиз қолишдан кўрқиб, сўзамол, сергап дўстларни излайсиз. Ёлғизлик сукунатида инсонларнинг яланғоч моҳияти кўринади, сўзлаганда эса моҳият яширинади.

Шундайлар борки, суҳбат чоғида ўзлари билмагани ҳолда ҳақиқатни очиб қўядилар.

Баъзилар эса ҳақиқатни дилида яшириб, тилига чиқармайдилар.

Бундайларнинг қалбида руҳ сукунатда яшайди.

Дўстлар йўл ёқасида, бозормайдонда учрашадими, бари бир, тилингиз дилингиз билан ҳамоҳанг бўлсин. Руҳ, тилга фармон берсин, сўз руҳга эмас.

Май таъмини эслаш учун сўзлаш шарт эмас.

Вақт нима?

Фалакиётчи олим сўради:

– Вақт нимадир, аё устоз?

Донишманд жавоб берди:

– Сиз ниҳоясиз ва ўлчаб бўлмас вақтни ўлчашга уринасиз.

Сиз соатларга ва йил фаслларига қараб яшашни хоҳлайсиз ва ҳатто кўнглингизни ҳам вақтга бўйсундиришни хоҳлайсиз.

Сиз вақтдан жилга, сой ясаб, қирғоғида ўтириб уни кузатишни хоҳлайсиз.

* * *

Аммо сизда вақт етишмаслиги ҳаёт, умр қисқалигини билдиради.

– Кечаги кун бугуннинг хотираси, эртанги кун эса – бугуннинг орзусидир.

Дилингиз куйлаётган ва фикрлаётган экан, демак, сиз илк бор юлдузлар осмонга сочилган илк лаҳзаларда яшаётган бўласиз.

Орангизда меҳр-муҳаббат ўлчовсизлигини тушунмайдиганлар борми?

Меҳр-муҳаббат ўлчовсиз бўлса ҳам у вужудингизнинг ҳамма тарафида эмас, балки меҳварида, қалбингизда яшайди.

Вақт ҳам севги каби, бўлинмайди ва ўлчанмайди.

* * *

Аммо сизлар хаёлан вақтни йил фаслларига қараб ўлчар экансиз, бу фасллар бир-бирининг бағрида эканлигини унутманг.

Бугун кечаги куннинг хотирасини бағрига олсин, келажакни бағрига боссин!

Яхшилик ва ёмонлик

Шаҳар оқсоқолларидан бири сўради:

– Ё валийуллоҳ, яхшилик нимаю, ёмонлик нима?

Пири комил жавоб берди:

– Аввало, сизлардаги яхшилик — оққўнгиллик ҳақида айтай. Чунки яхшилик оч-яланғочликда ва ташна, гурусналикда қолса ёмонликка айланади.

Чиндан ҳам оч-юпун қолган яхшилик қоронғу, зулматларда ҳам озиқ топишга уринади, ташналикда қолганида эса — кўлмакдаги сассиқ сувни ҳам ичади.

* * *

Сизлар ёлғизликда (ёмонларга қўшилмаганда) — яхши сизлар. Аммо дўстлар орасида ҳам — яхшилар яхшидир.

Чунки ташландиқ уй ҳар доим ҳам ўғрилар макони эмас, балки фақат ташландиқ уйдир.

Дарғасиз кема ҳам чўкмасдан, ҳавфли қоятошлар оралиғида мақсадсиз сузиб юравериши мумкин.

* * *

Сиз ўзингизники бўлган бирор нарсани ўзгаларга беришга интилсангиз — яхшисиз.

Гоҳо фойда топиш учун берсангиз ҳам — яхшисиз.

Сиз шоҳларидан мева умид қилаётган дарахт илдизисиз, илдиз ернинг шарбатини эмади ва бутуқларга, новдаларга узатади.

Мева ҳеч қачон илдизга қараб: “Мен етилиб шарбатга тўлганимда ҳамиша ўзимни бошқаларга хадя қиламан, сен ҳам мендай саҳоватли бўл” деёлмайди.

Чунки илдизнинг эҳтиёжи — озиқ олиш, меванинг эҳтиёжи озиқ беришдир.

* * *

Сиз уйқудан уйғониб, сўзлай бошлаганингизда — яхшисиз.

Ухлаётганингизда ёмонлик қилмайсиз, сўзлаётганингизда ёмонлик ыилишингиз мумкин.

Дудуқланиб гапириш ҳам тилни чиниқтиради.

* * *

Мақсадингиз (ёмонлик бўлмаса) у томён дадил, шаҳдам бораётганингизда яхшисиз.

Аммо яхши мақсад сари оқсоқланиб, қийналиб борсангиз ҳам яхшисиз.

Чунки оқсоқланиб бораётган одамлар ортига қайтмайдилар.

Аммо сиз, эй дадил ва шаҳдам қадамлилар, ўзингизни оқсоқолларга тенг қилиб, имилламанг, бу яхши эмас.

* * *

Яхши фазилатларингиз кўп, шунинг учун яхшисиз.

Аммо яхшилик қилмаётганингизда ҳам, бари бир яхшисиз (чунки ёмонлик қилмаяпсиз).

Фақат яхшилик қилишга дангасалик, ялқовлик қияпсиз.

Афсуски, кийиклар тошбақаларни чаққонликка ўргатолмайдилар.

* * *

Ҳар бирингиз табиатан паҳлавонсиз, чунки кучлилар, паҳлавонларгина яхшилик қила олади.

Аммо баъзиларнинг яхшилик қилиш истаги — тоғлар бағрининг сир-асрорини ва ўрмон қўшиқларини куйлаб, чайқалиб келаётган тошқин дарё кабидир.

Баъзиларнинг яхшилик истаги эса кичик жилға бўлиб, қайрилишларда суви озайиб, денгиз соҳилига етмасдан қумларга сингиб йўқолади.

Аммо тошқин дарёмонанд қалб эгалари жилғасимон қалб эгаларига: “Нега имиллаб, секин юряпсан?” — деб таъна қилмасин (чунки уларнинг табиати ўзи шунақа).

Чунки яхши ясанган одам юпун одамга қараб: “Нега яланғочсан, кийимларинг қани?” деб, уйсиз одамдан эса “Уйинг қани?” деб сўрамайди.

Ибодат ҳақида

Руҳоний аёл сўради:

– Ибодат нима, ё валийуллоҳ?

Авлиё жавоб берди:

– Кўпинча сизлар ғам-кулфат ва муҳтожлик чоғларингизда Аллоҳга сиғинасиз, кошки эди, хурсандчилик ва фаровонлик чоғларингизда ҳам Аллоҳга сиғинсангиз эди!

Зотан, ибодат, сажда Арши-аъло билан мулоқотдир.

Кўз ёшларингизни тутолмай, йиғлагингиз келган пайтларда руҳингиз қайта-қайта сизни ибодатга даъват қилади. Ана шунда сиз лабингизда табассум билан ибодатга келасиз.

Ибодат пайтида руҳингиз самога кўтарилади ва бошқа обидларнинг руҳлари билан учрашади. Руҳлар фақат ибодат чоғларида самода учрашадилар.

Ва шундан сўнг руҳлар самода кўрмаган олий ибодатгоҳ қасрга кириб, висол лаззатини, роҳат-фароғатини хис этадилар.

Само қасрига бирор нарса тамаъида кирсангиз ҳеч нарсага эришмайсиз.

Агар само қасрига бошқаларга яхшилик тилаб кирсангиз, арзингизни Тангри эшитади.

Само қасрига киришнинг ўзи орзуларингиз ушалганини билдиради.

* * *

Сизларга ибодат сўзларини мен ўргатишим жоиз эмас.

Ибодатда тилдаги сўзлар эмас, балки дилдаги ниятлар аҳамиятлидир.

Денгизлар, ўрмонлар ва тоғлар ҳам Аллоҳга ибодат қилади, аммо сиз уларнинг дилини тушунмайсиз.

Мабодо сокин кечаларда дилингиз билан таважжуҳ этсангиз бундай тилакларни эшитасиз:

– Эй, пок Парвардигоримиз, бизни яратганингга шуқр.

Биз сенинг амру ироданг билан яшаймиз.

Сенинг тилагинг бизнинг тилагимиздир.

Сенинг қудратинг билан бизнинг тунларимиз кундузга

айланади. Аслида тунларимизни ҳам, кунларимизни ҳам сен яратгансан.

Биз сендан ҳеч нарса тамаъ қилмаймиз, чунки биз неларга муҳтожлигимизни айтмасимиздан аввал Ўзинг билиб турасан.

Биз фақат Сенга муҳтожмиз, Сенинг биздаги зарраларинг туфайли биз бормиз”.

Роҳат-фароғат нима?

Шаҳарга йилда бир марта келадиган, узлатда — ҳилватда яшайдиган дарвеш сўради:

— Роҳат-фароғат нима?

Авлиё жавоб берди:

— Ҳақиқий-фароғат — хуррият қўшиғидир, аммо хурриятнинг ўзи эмас.

Бу — тилақларингиз гулидир. Аммо меваси эмас.

Бу — арши аълога чорловчи теранликдир.

Бу — қафасдаги асира қуш, у энди қанот қоқиб учмоққа интилади.

Ҳа, бу хуррият қўшиғидир, уни сиз чин дилдан куйлайсиз, аммо куйлаш лаззатига берилиб, дилингизни йўқотманг.

Орангизда роҳат-фароғатда яшашни истайдиган ёшлар бор, сиз уларга таъна, дашном берасиз. Уларга айтинг: роҳат-фароғат манбаи яхши ишлардадир. Завқли меҳнатнинг ўзи роҳатдир. Илдиз қидираётган одам хазина топиб олганини эшитганмисиз?

* * *

Орангизда баъзи қариялар борки, улар ёшлигида роҳат-фароғат топганларини эсласалар ҳижолат бўладилар.

Ҳижолат чекиш ҳам яхши фазилат.

Агар ҳижолат чекишдан юпанч олсалар — бу ҳам яхши.

* * *

Орангизда шундайлар ҳам борки, роҳат излаш учун ёшлари ўтиб қолган. Эслаш учун эса ҳали кексаймаган. Бу одамлар роҳат

изламайдилар ҳам, роҳатни эсламайдилар ҳам, руҳлари озор топмаслиги учун барча роҳатлардан ўзларини тиядилар.

Аммо уларнинг ана шу парhezкорлиги ҳам роҳат-фароғат келтиради.

Шу одамлар илдиз топиш учун қўллари титраб, ерни кавлаганида ҳазина топиб олган кишилардир.

Аммо айтинг-чи, руҳга ким озор беради?

Булбул – кеча сукунатига, ялтироқ капалак юлдузларга озор бера оладими?

Сиздаги аланга ва тутун шамолга озор бера оладими?

Ёки сизнингча, руҳ бир қўлмакми, уни таёқ билан туртиб, чайқалтирсангиз?

* * *

Роҳат-фароғатдан ўзингизни тияр экансиз, унга эҳтиёжингизни вужудингиз ичига яширасиз.

Ким билади, бугун топмасангиз, эрта бир куни ҳузур-ҳаловат топарсиз?

Хатто сизнинг вужудингиз ўзига нима ваъда қилинганини, нимага ҳақли эканини яхши билади, уни алдай олмайсиз.

Вужудингиз эса – руҳингиз сеторидур.

Бу сеторни нозик майин куйлатиш ҳам, қўпол товушлар чиқариш ҳам сизнинг қўлингиздадир.

* * *

Дилингизда ҳайрон бўляпсиз: “Ҳузур-ҳаловатнинг яхши жиҳати қайси, ёмон жиҳати қайси?” деб.

Боғингизга бориб, қаранг. Болари учун гуллардан бол йиғиш – ҳузур-ҳаловатдир.

Гул учун ҳам асаларига бол бериш – ҳузур-ҳаловатдир.

Зеро, асалари учун гул – ҳаёт манбаидур.

Гул учун асалари – севги даракчисидур.

Ҳар иккаласи учун лаззат олиш ва лаззат бериш – ҳаётий эҳтиёждур. Важд ва ҳол – шудир.

Аҳли жамоа, роҳат, фароғат топиш учун гулга ва боларига ўхшаб яшанглар.

Гўзаллик нима?

Шоир сўради:

– Ё, валийulloҳ. Гўзаллик нимадур?

Авлиё жавоб берди:

– Агар гўзаллик сизнинг йўлингиз ва етакчингиз бўлмас экан, уни қаердан излайсиз ва қаердан топасиз?

Сўзларингиз таҳи чиройли бўлмаса, уни қай сўз билан айтасиз?

* * *

“Гўзаллик меҳрибон ва мулойимдур, – дейдилар ғариб ва мискинлар. – У, етимлар ҳузурига ҳаё ва ибо билан келаётган ёш онадур”.

“Йўқ, гўзаллик қудратли ва дахшатли кучдир, – дейдилар эҳтиросли, жўшқин ёшлар. – У бўрон каби еру осмонни ларзага келтиради”.

Сергайрат, сершовқин одамлар эса: “Гўзаллик тоғлардан қичқириб келади, унинг қичқириғига отлар туёқларининг дупури, қанотлар шовури ва арслонлар наъраси жўр бўлиб келади”.

Шаҳарни қўриқлайдиган тун соқчилари эса: “Гўзаллик тонг шафағига ўхшайди”, дейдилар.

Чошгоҳда меҳнат қилаётганлар ва йўловчилар қуёш ботаётгандаги шафақ гўзалдир, дейдилар.

Қишда қор босиб қолганлар эса: “Гўзаллик билан бирга қирларга баҳор келади”, дейдилар.

Ёз жазирамасида толиққан экин ўрувчилар: “Гўзаллик куз япроқларидек хилпирайди, сочларида қор шудрингдек ялтирайди”, дейдилар.

Сизлар шундай дейсизлар. Сизлар гўзаллик ҳақида эмас, ўз орзу-истакларингиз ҳақида гапирдингиз.

Аслида гўзаллик – орзу-истак эмас, балки жозибадур.

Гўзаллик – ташна лаблар ва тиланчининг умид билан узатилган қўли эмас.

Гўзаллик – оташин юрак ва мафтункор қалбдур.

У – сиз кўришни истаган суврат эмас, сиз тинглашни истаган қўшиқ ҳам эмас.

Аммо кўзингиз очилмагандагида ҳам кўринадиган суврат, қулоғингизни беркитганингизда ҳам эшитиладиган куй гўзалдур.

Кесилган дарахт, қаноту тирноқ – гўзаллик эмас.

Гўзаллик – мангу гуллаб турган жаннат боғи, мангу учаётган лак-лак фаришталардур.

Эй, Орифобод аҳли! Гўзаллик – ўлим билмайдиган мангу руҳдур. Гўзаллик сир устидаги пардадур.

Аммо сизларда мангу руҳ ҳам бор, сирларни тўсиб турган парда ҳам бор.

Дин ва иймон нимадур?

Кекса коҳин сўради:

– Ё валийulloҳ, дин нимадур?

Донишманд жавоб берди:

– Эрталабдан бери сизга айтаётганим дин илмидур. Сиз умр бўйи қилаётган иш-амаллар, ният-мақсадлар дин эмасми?

Дин яна: иш-амал ва ният билан бирга, тафаккур ҳам, тош йўнаётга-нингизда ёки дастгоҳда матоҳ тўқиётганингизда сиз туйган шодлик ва ҳайратдур.

Ким ўз динини ўз қилмишлари ва ният-мақсадларидан ажратиб қарайди?

Ким ўзининг кундалик вақтини – бунчаси Ҳақ-таоло учун. Бунчаси ўзим учун. Бунчаси кўнглим учун. Бунчаси – вужудим учун деб тақсимлайди?

Сизнинг барча соатларингиз – қанотлари билан ҳавони бўлаётган кушлардир.

Ўзини чиройли кўрсатиш учунгина хулқиничиройли қилиш – дин эмасдир. Дилни яхшиламай, фақат муомалани яхшилаш иймондан эмас.

Фақат муомалада яхши бўлиш – қалбдаги сайроқи кушини чиройли қафасга солишдир.

Энг парвозли қўшиқ ҳам муомалага қафасининг сим тўрларидан ошиб ўтолмайди.

Ҳар қанча юксакларни орзу қилсангиз ҳам динда бор фазилатларингиз ва иллатларингиз ҳисобга олинади.

Дин йўлида барча одамларни яхшилик сари етакланг. Чунки уларнинг умид, орзулари ҳам сизнинг умид, орзуларингиздир.

Агар кимдир – эътиқод, иймонни маълум соатларда очилиб, маълум вақтларда ёпилиб турадиган дарчаларга ўхшатса, демек, у ҳали ўз кўнглининг уйига кирмайди. Кўнгил уйининг дарчалари тонгдан тонггача очикдур.

* * *

Сизнинг кундалик ҳаётингиз — динингиз қасри қандайлигидан далолатдур. Сиз бу қасрга қисман кириб, қисман кўчада қолишингиз мумкин эмас.

Ҳаётингизда омов ҳам, темирчининг босқони ҳам, болга ҳам, сетор ҳам кераклидир. Меҳнат учун ёки ором олиш учун ясалган нарсаларингиз Сизнинг ҳаётингиз парчаларидир. (Ва улар динингизга ҳалақит бермайди.)

Агар Ҳақ-таолони таниганингизда оламдаги барча мавжудотлар илоҳий эканлигини тушунардингиз.

Болаларингиз қувнаб, яйраб ўйнаётганида ҳам худо улар билан биргадир.

Кўкда булутларни тўпланаётган, чақмоқ, момақалди роқ билан зулматни ёритаётган, қор, ёмғир ёғдираётган ҳам Ҳақ таолодир.

Гулларнинг очилишида, дарахтларнинг ўсишида Ҳақ-таолонинг меҳрибонлиги жамол очади.

Ажал нимадур?

Руҳоний аёл ал-Митра сўради:

— Ё, валийуллоҳ, ажал нимадур?

Донишманд жавоб берди:

— Ажал сирини билишни истасангиз кўнглингизга назар солинг. Чунки кўнглингиз — руҳингиз ўлмасдир.

Кечаси атрофни кўра оладиган бойкуш кундузи ҳеч нарсани кўролмайди.

Агар ажал руҳини кўрмоқни истасангиз ҳаёт вужудига назар солинг.

Дарё ва қуруқликлар Ер қураси бўлгани каби, зеро, ўлим ва тириклик — ҳаётнинг турли кўринишларидур.

* * *

Дилингиз туб-тубларида нариги дунё — охирагдаги ҳаётингизни ўйлайсиз.

Қор остида ётган уруғлар баҳорни туш кўриб ётганидай, сиз ҳам боқий олам баҳорини тушларингизда кўрасиз.

Ўлим олдида кўрқиб, қалтираб туришингиз оламлар подшоҳи

олдида чўпоннинг кўрқиб туришига ўхшайди. Чўпон подшоҳдан мурувват умид қилганидай, Сиз ҳам Худодан меҳр-шафқат умид қиласиз.

Ва мана шу умид қувонч берали одамга.

Ўлмоқ — вужуд қафасидан қутилмоқ ва қуёшдан ҳам юксакларга парвоз қилмоқдир.

Нафас олмай кўймоқ — нафас олиш билан боғлиқ машаққатлардан қутилмоқ ва ҳеч қандай тўсиқсиз Ҳақ-таоло ҳузурига йўл олмоқдир.

Мангу сукунат денгизидан сув ичганингиздагина сиз чинакам куйлай бошлайсиз.

Ҳаётингиз чўққисига етгандагина ҳақиқий парвозни бошлайсиз.

Ер сиздан бериб турган қарзини — вужудингизни қайтариб олганидан сўнггина унинг ташвишларидан қутилиб, рақсга туша бошлайсиз.

Видолашув

Оқшом кирди.

Коҳин аёл – ал-Меҳр дуога қўл очди:

– Ўз дилингиздаги ҳикматларни бизга айтдингиз. Илоҳо, мана шу жойни, мана шу кунни Худои таоло азиз ва табаррук айласин.

Донишманд айтди:

– Сиз билан баҳам кўрган бу сўзларни дилимга солгани учун Ҳақ субҳонаҳу ва таолога чексиз ҳамду санолар бўлсин.

* * *

Шукрона сўзлари билан у ибодатхона зиналаридан паства туша бошлади. Барча халқ унинг ортидан эргашди. У кемасига етиб, юқорига чиқди ва елканлар остидаги майдондан туриб, баланд овоз билан яна халққа мурожаат қилди:

– Эй, Орифобод жамоаси, шамол вақтнинг амрини етказди – шаҳарни тарк этинг, деган фармон келди. Мен шамол каби шошимасам ҳам, албатта боришим зарур.

Биз, мангу йўловчилар, одатда одамлар яшамайдиган чўлу биёбонларда юрамиз. Ва бирор жойга кун ботгунча етиб борсак, тонг бизни бошқа жойда кутиб олади.

Ер юзи ором олиб ухлаётганида ҳам бизлар йўлдамиз.

Биз жонли ўсимликлар каби, мевамиз етилиб пишганида, қалбимиз уруғларга тўлиб-тошганида, шамол бу уруғларни ҳар тарафга тарқатиб юборди.

Орангизда ўтказган кунларим жуда қисқа ва айтган сўзларим ундан ҳам камроқ бўлди.

Аммо замонлар ўтиб, овозим қулоқларингиз хотирасидан, меҳрим қалбингиз хотирасидан ўчиб кетса Сиз томонларга яна келурман.

Ўша пайтда юрагим янада тўлиб-тошган, руҳим янада саҳийлашган ҳолда келаман.

Замонлар уммонида соҳилга сувнинг келиши ва қайтиши бўлади.

Ўлим мени сизлардан беркитса-да, улуғвор сукунат мени бағрига олса-да, бари бир мен сизларнинг қалбингизга яна ва яна нидо қилурман ва сўзларимга оҳангдошлик излаюрман.

Ва бу изланишларим иншоаллоҳ, зое кетмас.

Мен айтган сўзлардан баъзилари қалбингиздаги ниятларга ҳамоҳанг келса — вазифам адо этилган бўлур.

— Эй, Орифобод аҳли, мени шамол олиб кетса-да, бўшлиққа олиб кетмайди. Менинг меҳрим ва сизнинг тилакларингиз бугун ижобат бўлмаса, иншоаллоҳ бошқа бир кун ҳақ даргоҳида ижобат бўлур.

Инсон тилаклари ўзгариши мумкин, аммо меҳр-муҳаббат ўзгармайди. Шундай экан, муҳаббатингиз туфайли бир кунмас-бир кун тилакларингизни Ҳақ даргоҳида ижобат қилгуси.

Ана шу лаҳзаларда улуғвор сукунат ичидан мен яна қайтурман.

Туманлар тонгда тарқалса, далаларда шудринглар қолдириб, булутларга айланади ва ёмғир бўлиб яна ерга қайтади.

Мен ҳам шаҳрингизга шундай қайтурман.

Руҳим сокин тунларда кўчаларингизда кезиб, уйларингизга кириб, сизлар билан бирга нафас оларди.

Сизларнинг қувонч ва ташвишларингиз, дарду ҳасратларингиз менга аёндур. Тушларингиз ҳам менга кўринган.

Сизларнинг орангизда тоғлар орасидаги оқар кўлдай эдим. Тоғларингиз чўққилари ва ёнбағрлари менда сувратини кўрарди. Ва ҳатто яйловларга қўйиб юборган фикрларингиз ва тилакларингиз сурувлари менда кўринарди.

Болаларингизнинг тиниқ, беғубор кулгилари жилға бўлиб, йигитларингиз эҳтирослари дарё бўлиб, руҳим денгизига қуйиларди.

Мана шу покиза жилғалар ва дарёлар денгизига руҳим қўшилиб, унинг тубларигача оқиб борса-да янгроқ қўшиқлари тинмасди.

Аммо сизларда руҳимга ҳамоҳанг бўлиб қўшилувчи болалар кулгисидан-да лаззатлироқ ва йигитлар эҳтиросидан-да оташинроқ бир ҳазина — ҳақиқатга ишонч, иймон, эътиқод нури мени ҳурсанд қилади.

Сизларнинг чексиз буюклигингиз ана шу иймон нуриданур. Иймон, эътиқоднинг мафтункор қўшиғи олдида барча гўзал қўшиқлар оддий шивирга ўхшаб қолади.

Сизларни буюк қилиб турган — дилингиздаги ана шу буюк паҳлавон — иймон қудратидур. Иймон фариштасининг қанотлари

шу қадар қудратлики, бу қанотлар парвозида юксак осмонлардан ҳам юксакликка – Арши аълога етиш мумкин.

Аммо мана шу буюк қудрат жуда оддий ва камтарин, у олмадай гуллайдиган чинорга ўхшайди ва ажойиб ширин мевалар беради.

* * *

Сизларни баъзан ҳаётнинг чексиз шодасидаги занжирларга ўшатишади. Баъзилар сизларни ана шу чексиз занжирнинг энг заиф ҳалқалари деб баҳолайдилар.

Бу ҳаққоний фикр. Аммо бу – ҳақиқатнинг ярмидур. Чунки чексиз ҳаёт занжирининг энг мустаҳкам ҳалқалари ҳам сизлардурсиз.

Сизларни энг заиф тарафингизга қараб баҳолаш гўё уммонни кўпикларига қараб баҳолашга ўхшайди.

Сизни заиф (ёмон) ишларингизга қараб баҳолаш йил фаслларини беқарорликда айблаш кабидир.

Ҳа, сиз уммонга ўхшасиз. Соҳилларингизнинг саёзроқ жойларида кемалар сузолмай тўхтаб қолади. Ана шу пайтларда сизлар уммон – уқён бўлсангиз ҳам у кемаларни жилдириб юборолмайсиз. Чунки уммон сувларининг келиши ва қайтишини ўзингиз тезлатолмайсиз (Бу Аллоҳнинг қудратидандур).

Яна сиз йил фаслларига ўхшасиз.

Гарчи қиш фаслингизда баҳорни тан олмасангиз ҳам баҳор уйқусида жилмаяди ва сиздан гина қилмайди.

Сизлар бир-бирингизга: “Донишманд бизни мақтаяпти, фақат яхши томонларимизни айтяпти” дерсиз. Аммо мен дилингиздаги гапларни айтмоқдаман.

Сўз сувратига кирган билим нимадур? Бу – сўзсиз, товушсиз асл билимларнинг соясидир.

Сизнинг ўйларингиз ва менинг сўзларим – ўтмиш замонларнинг хотираси – бизгача етиб келган тўлқинлардур.

У замонларда дунё (Ер юзи) бизни кўрмаган, ўзини ҳам билмас эди.

Ўтмиш замонларнинг кечалари ҳали саросимада эди.

* * *

Менинг руҳим ҳам ўтмиш замонлардан ҳузурингизга келиб, сизлардан кўп ҳикматларни ўргандим.

Аmmo мен сизларда қувонарли бир ҳолни – руҳингиз оташинроқ, ёрқинроқ бўлиб, камол топаётганини кўрдим. Ўзингиз эса буни пайқамасдан, вужудингиз яшайдиган кунла-рингиз сўниб, тамомланиб бораётганидан нолимоқдасиз.

– Баданларда яшашга ўрганиб қолган руҳларгина ўлимдан кўрқиши мумкин, кучли руҳлар эса ўлмайди ҳам, қабрларда қолмайди ҳам.

Ҳар гал аждодларингиз ором топган қабристон ёнидан ўтаётганингизда диққат билан қарасангиз, ота, боболарингизнинг руҳлари қўл ушлашиб, даврада зикр тушиб, ўйнаётганларини кўрасиз. Узоқларга боқолсангиз ўзингиз ҳам, болаларингиз ҳам қўл ушлашиб, қувнаб ўйнаётган бўласизлар.

Кўпинча, сабабсиз қувониб кетишларингиз келгусидаги руҳингиз қувончидан бир даракдир.

* * *

Баъзи даврларда ҳузурингизга келган одамлар сизларга тоғ-тоғ ваъдалар бердилар ва бу ваъдаларни сиз дин ўрнида қабул қилдингиз. Ваъда берганлар эса сиздан мол-давлат, куч-қудрат, шон-шуҳрат топдилар.

Мен сизларга тоғ-тоғ ваъдалар қилмадим, эҳтимол, кутганингиздан камроқ фикрлар бердим, сизлар мени бағрикенглик, иззат-эҳтиром билан кутиб олдингиз.

Сизларнинг ҳаётингизни кўриб, янада ҳаётга ташналигим орди.

Чиндан ҳам инсон учун энг улугъ совға меҳр-оқибатдир. меҳр-оқибатингиз туфайли ҳаёт зилол чашмага айланади.

Менинг толеим шундаки, сизнинг ҳаётингиз булоғидан сув ичишга келганимда чашманинг ўзи ҳам менинг қалбим булоғидан ичиб, ташналигини қондиради.

* * *

Баъзиларингиз “Совғаларимизни қабул қилмади, ортиқча мағрур экан” деб ўйладингиз.

Аммо мен (тарбиятим учун) ҳақ олмайман. Меҳр-оқибатингиз ўзи мен учун қимматли совғадир.

Сизлар яшил қирлар бағрида дастурхон ёзиб, меъи ўрмон мевалари билан сийладингиз.

Сиз лутфан таклиф этган ибодат қасри (масжид) айвонида тунаб қолдим.

Менинг кечаларим ва кундузларимга меҳрибонлик кўргизганингиз таомларни ширин ва уйқумни оромли қилди.

Бунинг учун сизлардан миннатдорман.

Сизлар менга қанчалар яхшилик қилганингизни ўзингиз ҳам билмайсиз. Бу ҳам яхши.

Чунки мақтаниб қилинган яхшилик — ёмонлик кабидир.

Баъзиларингиз менинг ёлғизлигимга ҳавас қилдингиз.

“У одамлар билан эмас, ўрмондаги дарахтлар билан маслаҳатлашади. У қир-адирлар устидан туриб, шаҳримизга қарайди”, дедингиз.

Тўғри, мен қир-адирлар устига чиқиб, шаҳардан олисларда кездим.

Сизларнинг ҳаётингизни баландликдан ва олисдан кўрмасам қандай кўрардим?

Чиндан ҳам олис кетмай туриб, қандай яқин бўлиш мумкин?

* * *

Баъзиларингиз дилингизда мени чорлаб, бундай нидо қилардингиз:

“—Юксакликларни севувчи нотаниш дарвеш. Нечун бургутлар уя қурган тоғ чўққиларида юрасан? Қандай бўронларни тўрга туширмоқчисан ва қандай само қушларини овламоқчисан?

Яхшиси, бу ёққа, одамлар ҳузурига кел, орамизда биримиз бўлиб яша, бизнинг нон-чойимиздан очлик ва ташналигингни қондир.”

Тўғри, олис юксакликдан мен сизларнинг кўнгилларингизни овламоқчи эдим. Аммо овчининг ўзи баъзан ўлжа бўлиб қолади.

Камонимдан узган ўқларимдан баъзилари ортига қайтиб, менинг юрагимга санчиларди.

Учаётган қушнинг сояси ерда тошбақадай ўрмалаб юради.

Гоҳо менинг руҳим ҳам Ерга тушса заифлашади.

Сизларни яхшироқ билиш учун кўнглим жароҳатларини очардим.

* * *

Билдим ва ишондимки:

Сизлар фақат вужуд қафасига қамалиб қолмагансиз. Уй-жойлар ва далаларингиз руҳингизни ерда ушлаб қололмайди.

Руҳингиз жавоҳири тоғлар узра шамоллар билан бўйлашмоқда.

Сизлар қуёшда исингани уяларидан чиқадиган ва хавф-хатар туғилганида ерни кавлаб кириб кетадиган жониворлар эмассиз.

Руҳингиз Ердан озод кўтарилган ва самода учишни ўрганган.

* * *

Бу сўзларим сизга туманли, ноаниқ кўринса, уларни равшанлаштиришга уринманг.

Зотан, барча нарсаларнинг бошланиши, асоси номаълум, охири равшандир.

Сизлар мени ҳам асос деб билишингизни истардим.

Ҳаёт, борлиқ, барча жонзодлар номаълумликдан бошланади. Тумандан кейинча жавҳар пайдо бўлади.

Ким билади, балки жавҳар бир куни тумандай тарқалиб кетар?

* * *

Мен кетганимдан сўнг қуйидагиларни эслаб юришин-гизни хоҳлардим:

– Кўзингизга энг заиф ва хира кўринган манзаралар – энг кучли ва равшан манзаралардур.

Чунки (чақалоқлик пайтингиздан) олаётган нафасингиз суяқларингизни ва бутун гавдангизни кучли қилиб ўстирган.

Ахир сиз кўрган ва кейин унутган тушларингиз ҳозирги шаҳрингиз қиёфасини тиклаб берган.

Агар ўша майин нафасингиз қиёфасини кўра олганингизда бошқа ҳеч нарсани кўришни истамай қолардингиз.

Ўша кароматли тушларингиздаги шивирларни эшитолганингизда бошқа товушларни эшитишни истамай қолардингиз.

* * *

Аmmo сиз нафасингизни кўрмайсиз ва тушларингизни эшитмайсиз. Шундай бўлгани ҳам яхши.

Чунки нафасингизни кўриш учун кўзингиздаги пардани Яратганинг қўллари олиб ташлаши, тушларингизни эшитиш учун кулоғингиздаги лойни қорган Тангри очиб ташлаши зарур. Тангри шуни хоҳлаганида сиз тақдир пардаси ортидаги нарсаларни кўрасиз ва жимжитликни эшитасиз.

Ўша кун келганида сиз учун барча пинҳоний нарсалар ошкора бўлгувси.

Ва сиз ўшанда нурни эъозлагандек, зулматни ҳам эъозлайсиз.

* * *

Пири комил шу сўзларни айтиб, атрофга қаради ва ўз кемасининг дарғаси гоҳ ёйилган елканларга, гоҳ олисларга тикилаётганини кўрди. Ва:

— Кемам дарғаси ғоят сабр-бардошли, — деб қўйди.

Шамол турди. Елканлар безовталанди.

Ҳатто етак мурвати қаёққа юрай, деб сўрамоқда.

Аmmo дарға менинг сўзим тугашини кутмоқда.

Улуғ денгизнинг жўр овозларини тинглаган маллоҳлар менинг сўзларимни ҳам сабр-тоқат билан тинглашмоқда.

Бўлди. Уларни ортиқ куттириш ярамайди.

“Мен тайёрман. Лаббайка, рабби, лаббайк!”

Жилға денгизга етди. Улуғ она яна фарзандини бағрига босди.

* * *

— Яхши қолинг, эй, Орифобод халқи!

Бу кун этагини йиғди.

У сув лоласи каби тонгда очилиши учун шомда юмилади.

Бизга шу кунгача не берилган бўлса, барини эртанги кунга (охиратга) асраймиз.

Агар асраганимиз етмаса, барчамиз йиғилиб, Ҳақ даргоҳида тиланчилик қиламиз.

• Унутмангки, ҳузурингизга яна қайтурман.

Яна бир неча лаҳзалардан сўнг менинг ҳиссиётларим қум-тупроққа айланади ва бошқа бир вужудни кутади.

Алвидо, эй Орифобод халқи, алвидо, эй сенда ўтказган ёшлигим!

Кечагина шаҳар ва ёшлигим билан учрашган эдим.

Ёлғизликда сизларнинг куй ва қўшиқларингизни мароқ билан тингладим ва улардан самовий қасрлар бино қилдим.

Мана, туш кўриб бўлдим (умр ўтди), тонг отиб, уйқудан уйғондим.

Мана, кун чошгоҳга келди. Мудроғимиз тарқалиб, равшан кунни кўрдик, видолашув чоғи келди.

Мабодо хотираларингизда яна учрашсак, яна мириқиб суҳбатлашамиз. Янада ажойиб қўшиқларингизни тинглайман.

Яна бир кунги тушимизда (яъни, бошқа бир умрда) учрашиб, қўл бериб кўришсак, бошқа самовий қасрлар қургаймиз”.

Шундай деб, У маллоҳларга ишора қилди, улар шу заҳоти лангарни тортишди ва кема Шарққа йўл олди...

Халқнинг бир овоздан, гўё бир қалбдан чиққан фарёди эшитилди. Бу фарёд туманга айланиб, кеманинг ортидан эргашиб кетди.

Фақат руҳоний ал-Меҳр туманли уфқда кўздан йўқолаётган кемани нигоҳи билан кузатиб турарди.

Халқ тарқалганида у ҳамон соҳилда ёлғиз турар ва дилида устознинг сўзларини эсларди.

МУНДАРИЖА

Сирли оламлар куйчиси (*Маҳкам Андижоний*) 3

МАНСУРАЛАР

«Мажнун ва унинг ривоятлари» туркумидан	6
Рухнинг туғилиши	6
Гўзаллик	7
Қандай Мажнун бўлганим	8
“Табассум ва кўз ёшлар” туркумидан	9
Оҳанг	9
Гўзаллик ва ҳақиқат	9
Мавж кўшиғи	10
Ёмғир кўшиғи	11
Гўзаллик кўшиғи	11
Шодлик кўшиғи	12
Гуллар кўшиғи	13
Инсон кўшиғи	14
Тун қасидаси	15
Бўронда қолган қуш	17
Дала ноласи	28
Рухлар суҳбати	29

ДОНИШМАНД ҲИКМАТЛАРИ

Рух учун келган кема	32
Ишқ нима?	36
Никоҳ нима?	37
Болалар ҳақида	38
Садақа нима?	39
Емак ва ичмак ҳақида	41
Меҳнат нима?	42
Қувонч ва қайғу	44
Уй-жойлар ҳақида	45
Кийим-кечак нима?	47
Савдо-сотиқ ҳақида	47
Жиноят ва жазо ҳақида	48
Қонунлар ҳақида	51
Озодлик ҳақида	52
Ақл ва ҳиссиёт ҳақида	54
Оғрик ҳақида	55
Ўзликни англаш	56
Дўстлик ҳақида	57
Сўзлар	58
Вақт нима?	59
Яхшилик ва ёмонлик	60

Ибодат ҳақида	62
Роҳат-фароғат нима?	63
Гўзаллик нима?	65
Дин ва иймон нимадур?	66
Ажал нимадур?	67
Видолашув	69

Адабий-бадиий нашр

Жуброн Халил Жуброн

Донишманд ҳикматлари

Муҳаррир: Ю. Музаффархўжаев

Мусаввир: У. Солиҳов

Мусаҳҳиҳ: Н. Ҳамидов

Компьютерда саҳифаловчи: М. Шобурхонова

Босишга 31.07.2006 йил рухсат этилди. Қоғоз бичими 60x84
1/16. Офсет босма. Ҳисоб нашриёт т. 4,0. Шартли босма т. 5,0.
Буюртма № 28. Адади 1000 нусха.

«Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти»
Тошкент ш. Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

«YUNAKS-PRINT» МЧЖ босмаҳонасида босилди. Тошкент
шаҳри, Қамарнисо кўчаси, 3-уй. Тел: 396-15-86; 338-17-28.